

El Montsià: un nuc imprescindible

*A Lluís López del Castillo Rosique,
gran pedagog de les paraules,
in memoriam*

PORTELLA

L'origen d'aquests papers es troba en la tesi *Els parlars del Montsià. Estudi geolingüístic*,¹ que el doctor Miquel Àngel Pradilla Cardona, promotor incansable de la dignificació lingüística d'aquest territori central de la llengua, m'ha convidat a presentar i al qual he d'agrair l'ofertament.

El convit lingüístic ha d'amanir un àpat en què es veja la nostra manera de ser i de fer lingüística en conjunt, més que mostrar un repertori de moixons, aïnes... que repartim entre els pobles i els llogarrets de la comarca. Per això, se'ns ha demanat d'anar al rebost i triar què hi ha, d'entre totes les lleixes, i que omplim la senalla de l'essencial; anirem, doncs, a la nostra raïl, aquella que ens fa ser i, per tant, parlar com som, i pararem la taula amb aquelles menges que trobareu a punt aquí i, altres vegades, en taules parades més al nord o més al sud, i que, fins i tot, amb una barqueta des de la Ràpita o les Cases d'Alcanar (d'ara endavant les Cases), vos portaran a les Illes, en què, com ecos del Montsià, vos hi podreu identificar.

Com en altres zones de la llengua, la nostra raó de ser no és res sense el conjunt, sense el veïnat que ens envolta, de parlars de les comarques que ens rodegen

1. La tesi es pot consultar a <https://roderic.uv.es/handle/10550/70829> i pròximament serà publicada amb el volum cartogràfic. Agraïxo a l'amic filòleg Joan Borràs-Comes la gentilesa en l'elaboració cartogràfica.

i de serres més amunteres en què el bel de les raberes de paraules aragoneses també s'ha deixat sentir. I... a on trobareu un veïnatge més enriquidor i divers del nucli que ha vingut a representar la continuïtat i la fesomia de la nostra manera de dir i del nuc de la llengua? Al nord, tenim la comarca del Baix Ebre —i no ens oblidem que els nostres iaïos i avis, gairebé monolingües catalans, anomenaven el riu *Ebro*, una *o* ibèrica que Coromines va explicar sense embuts—, amb qui hem compartit el territori històric de la Ribera, tota aquella terra que els d'aquí hem dit la Ribera i mossèn Alcover en les seues eixides filològiques també va saber dir. Ara, els neolectes ens han fet arraconar aquesta manera nostra i hem passat, perquè ens entenguen, a dir *delta*; ens hem metonimitzat i tecnolectat. Podríem dir que, en general, de Tortosa en avall tot era u. El terme històric *tortosí* abraçava pobles que avui en dia ja són municipis repartits entre el Baix Ebre i el Montsià actuals. Alguns altres ja gaudien de cartes de poblament el 1222, com Ulldecona, o el 1239 atorgada a Alcanar per Hug de Folcalquier, el mateix que l'havia concedida, el 1234, a Càlig i, el 1237, a Rossell. Durant aquest segle, continuaren les donacions de cartes de poblament i, per exemple, el 1241 la rebia Vinaròs i el 1282, Amposta.

Tot aquest recorregut que hem volgut fer, pels pobles que són a les lleixes del nostre rebost, estava acompanyat per molts més tinells que ja havien previst els ibers, amb la Ilercavònia, i els romans, amb la creació de la diòcesi de Tortosa, la qual s'estenia des del riu Millars fins a tocar les portes de l'actual Segrià. La diòcesi de Tortosa (mapa 1) era present a la Plana Baixa, la Plana Alta, l'Alcalatén, l'Alt Maestrat, l'Alt Millars, el Segrià, el Matarranya, el Baix Camp, el Priorat, la Ribera d'Ebre, la Terra Alta, el Baix Ebre, el Montsià, el Baix Maestrat i els Ports. De tot

MAPA 1. Territori de l'antiga diòcesi de Tortosa i de l'actual.

FONT: Joan BORRÀS-COMES, «Antiga diòcesi de Tortosa», *Ilercavònia* (en línia), <https://ilercavonia.fandom.com/wiki/Di%C3%B2cesi_de_Tortosa?file=Antiga_di%C3%B2cesi_de_Tortosa.svg>, sota llicència Creative Commons Attribution-ShareAlike 2.5 Generic, <<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.5/>>. El text és de l'autora.

allò, què en resta? A part de comarques senceres com la Ribera d'Ebre, el Baix Ebre, la Terra Alta, els Ports, el Montsià i el Baix Maestrat, parcialment hi és a l'Alt Maestrat (Catí i Tírig), al Baix Camp (Colldejou, Pratedip, Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant) i al Priorat (la Bisbal de Falset, Cabassers, Capçanes, la Figuera, els Guiamets, el Lloar, Marçà, Margalef, el Masroig, el Molar i la Vilella Baixa).

Per això, veiem que amb els veïns anomenats ara Baix Ebre, al nord; Baix Maestrat, al sud, i Matarranya, a l'oest, fa molts d'anys que hi dinem junts i, alhora, hi conversem.

CRUÏLLA

La comarca del Montsià, doncs, és la més meridional de Catalunya i, per tant, la primera que hom troba des del País Valencià per a remuntar-nos cap a terres de cossetans, laietans, etc. Així, la realitat compartida d'aquestes terres centrals es manifesta en un traginar de persones, com en altres temps transhumant des de l'Aragó cap aquí, amb la deixa de mots i raberes que han configurat també els nostres parlars, i que s'ha volgut evidenciar en diferents apel·latius com *terres de cruïlla* —recordem també el *Vocabulari de cruïlla*, de Joan S. Beltran i Cavaller—, *comarques centrals* —que forma part de la denominació del Centre d'Estudis Lingüístics i Literaris de les Comarques Centrals dels Països Catalans (CEL)— o *comarques de la diòcesi de Tortosa* —i ja són quatre els congressos de la diòcesi de Tortosa, organitzats per la Universitat Rovira i Virgili (URV). En un sentit restrictiu, part d'aquest territori ha rebut el nom de Terres de l'Ebre, fent referència exclusivament a les comarques que són al nord del riu de la Sénia. També amplificant la mirada, i incloent-hi el Baix Maestrat, s'ha anomenat *Terres del Sénia*.

La ubicació molt més pròxima dels pobles del Montsià que es troben a la riba del riu de la Sénia ha fet que habitualment fossen usufructuaris de servicis ubicats al Maestrat, sobretot a Vinaròs, més que en capitalitats més allunyades. Ho exemplifiquem amb Alcanar, que es troba a sis quilòmetres de Vinaròs i a vint-i-quatre d'Amposta. Les directrius autonòmiques han fet que el flux natural de relacions amb el Maestrat es reorienti cap al nord, a on sí que hi havia també un trànsit habitual amb Tortosa, tant d'aquests pobles com dels del Maestrat i els Ports; recordem l'adscripció diocesana d'aquestes comarques i els no pocs erudits *centrals* que estudiaren al seminari de Tortosa —Pere Labèrnia Esteller (Traiguera), Joaquim Garcia Girona i Eloi Ferrer Cadroï (Benassal), Joan Puig Puig (Catí) o Manuel Betí Bonfill (Sant Mateu).

Tots aquests vincles han estat ben presents entre les poblacions i la gent de la comarca del Montsià i, com s'ha dit, s'han mantingut històricament fortes relacions veïnals i comercials amb poblacions del Baix Maestrat com Vinaròs, Benicarló, Traiguera o Sant Rafel, per exemple —sobretot, les que tenen en comú la

riba del riu de la Sénia: Alcanar, les Cases, Ulledecona, el Castell, Sant Joan del Pas, els Valentins i la Sénia. Fins i tot els vincles religiosos han arribat més al nord fins a Morella (els Ports), amb la celebració conjunta, cada trenta anys, de les Quinquennals i les Sexennals a Alcanar, Ulledecona i Morella —festes en honor de la Mare de Déu del Remei, de la Pietat i de l'Assumpció, respectivament. Igualment, no fa tants d'anys, els estudiants d'Alcanar, en acabar l'educació primària, anaven a estudiar a l'institut de Vinaròs (Baix Maestrat). Aquesta ciutat ha estat també el mercat habitual a on s'han dirigit canareus, ulldeconins, seniencs...

Per tant, les relacions dels habitants d'aquests pobles amb els del Maestrat han estat rellevants i, no poques vegades, molt més fortes i fluides que amb municipis de l'Ebre, o *Ebro*, endins. Aquest fet provocà, en més d'una ocasió, la demanda —per exemple, des d'Ulledecona— d'una futura integració de pobles d'aquesta banda del Sénia a les comarques de Castelló. Així, el 1842 Fermín Caballero preveia una futura integració del territori comprès actualment pel Montsià a la província anomenada *del Maestrat* i es convertia en el partit de Vinaròs. També, temporalment més pròxim, en un article al diari *El Pueblo*, de Tortosa, la direcció d'aquest mitjà, portaveu del Partit Republicà Radical Socialista Català, el 18 de juliol de 1933 no descartava una eventual integració d'alguns municipis a l'Administració castellanenca:

A migdia de Tortosa, particularment en els veïnatges de la riera de la Cénia, hi ha nuclis d'importància manifesta com Ulledecona, Alcanar i la Cénia. Aquestes poblacions han propugnat pel reconeixement d'una comarca pròpia. [...] En l'ordre físic, la nostra comarca tal vegada hauria d'ésser estesa vers Vinaroç [...]. Si es volgués reduir la comarca exclusivament a la zona de l'Ebre, aleshores les poblacions de La Cénia, Ulledecona i Alcanar, que fóra de Tortosa, no tenen dins la comarca natural altre centre econòmic d'atracció comercial, haurien d'ésser considerades dins la comarca de Vinaroç i Benicarló.²

Això no ens ha de sobtar si tenim en compte també que la creació de la comarca del Montsià és un fet relativament recent i que, en certs aspectes, i cada volta més, determina, com hem explicat, els habitants d'aquestes terres a realitzar diversos tràmits i servicis públics cap al nord, quan sempre s'havia fet naturalment cap al sud. El setembre de 1932, el geògraf Pau Vila —en representació de la comissió encarregada de redactar la «Ponència d'estudi de l'estructura comarcal de Catalunya»— viatjà a pràcticament tots els pobles del Montsià, deu dels onze, car no anà a Freginals, i Sant Jaume d'Enveja pertanyia a Tortosa, per a comprovar *in situ* les preferències territorials, ja que només es preveia la creació de la comarca del Baix Ebre. Després de no tensos debats s'acordà la creació d'una nova comar-

2. Xavier FORCADELL ESTELLER (2011).

ca, anomenada Montsià, fent referència a la serra que hi conté, però també s'especulà d'anomenar-la *comarca del Cènia*. Tot i arribar a un consens sobre el nom de la comarca i els seus límits, s'ajornà la decisió de la capitalitat, ja que hi havia la doble proposta entre Ulldecona i Amposta. La primera era avalada per Antoni Rovira i Virgili; tanmateix, l'aconseguí la segona rendibilitzant una estratègia de partit. Amb tot, la divisió comarcal restà aprovada per decret i no fou fins al 1987 que aquesta fou democràticament ratificada per la cambra parlamentària. Ans, però, a les acaballes del 1932, la comarca novella integrà la vegueria de Tortosa juntament amb les comarques del Baix Ebre i la Terra Alta.

Si bé pot parèixer que aquests fets pertanyen a batalletes o anècdotes de fa cent o dos-cents anys i que amb la creació —i inclusió— de la denominació Terres de l'Ebre —divisió en la qual s'inclou el Montsià (amb uns 68.000 habitants), a més del Baix Ebre, la Terra Alta i la Ribera— ja està tot dit i tot resolt, trairiem la realitat i el pòsit que subjau entre els habitants d'aquests pobles en la consuetudinària relació que hem establert i establím amb les poblacions del Baix Maestrat esmentades, o altres més, com Rossell, Peníscola, Sant Jordi, la Jana, etc. Per això, per aquest sentir latent —que hi és—, l'any 2005 s'aprovaren els Estatuts de la Mancomunitat de la Taula del Sénia, fruit de dos anys de gestions prèvies entre els alcaldes de Vinaròs, Alcanar, Ulldecona i la Sénia. En l'actualitat en formen part nou municipis catalans, que són tots els del Montsià excepte Amposta, Sant Jaume d'Enveja, Santa Bàrbara i Masdenverge; quinze de valencians, que són la majoria dels del Baix Maestrat i dos dels Ports, i, finalment, tres del Matarranya. No es pot dir, doncs, que el cabal del riu de la Sénia, que, d'altra banda, resta a l'embassament d'Ulldecona, al terme de la Pobla de Benifassà (Baix Maestrat), separe les persones de banda i banda de riu —i, per extensió, doncs, de Catalunya i del País Valencià. En conseqüència, la llengua d'aquest contínuum està farcida de trets comuns compartits des de sempre, però, actualment, hi ha un degoteig constant, no d'aigua del riu, sinó d'actituds de prestigi exogen de dialectes capitalins i televisius adobats per un model escolar poc respectuós i poc coneixedor dels trets normatius de les parles col·loquials, que conviuen amb els castellanismes implantats i els que glotofaguen el conjunt de la llengua. Amb tot això, el nuc que representa el Montsià —com es veu al mapa 2, la proximitat entre pobles del Montsià i del Baix Maestrat—, per al conjunt de la llengua, va esborrant-se tal com la barra del Trabucador, a l'hemi-delta sud.

Aquest nuc lingüístic, però, era força percebut i present en els nostres informants, els quals a la pregunta «quina llengua parlen?» responien: «català, mig en valencià», «català-valencià», «parlem més en català», «parlem més en valencià» o «ni és valencià ni és català».

MAPA 2. Ubicació de pobles del Montsià i del Baix Maestrat.

FONT: Mapa de situació d'El Tossal Cartografies (<https://eltossalcartografies.com/>) de les edicions *Els Ports I* (Pau Fuster Puig, 2009) i *La Tinença de Benifassà* (Oscar Arnau Juan, 2017).

PASSEGEM

Centrant-nos ja lingüísticament parlant, aquesta zona havia merescut abans l'atenció de l'investigador Lluís Gimeno Betí, ja que el 1994 publicava *Estudi lingüístic dels parlars de les comarques del nord de Castelló*, en què apareix el repertori més ampli d'indrets del Montsià enquestat fins al moment: Alcanar, Ulldecona, Sant Joan del Pas, els Valentins, la Sénia i Mas de Barberans, llocs que es repeteixen el 1997 en l'*Atlas lingüístic de la diòcesi de Tortosa* (ALDT). I si algú amb el títol de l'obra del 1994 pensava aturar-se al Sòl-de-riu vinarossenc, doncs anava

errat, perquè la investigació continuava al Sòl-de-riu canareu, nuc, cruïlla, nexa o node —com en vulgüeu dir— del punt costaner que unix —sempre unix— el País Valencià i Catalunya, anomenat amb el mateix topònim des de Vinaròs i des d’Alcanar (com s’observa a la figura 1, la continuïtat és evident).

FIGURA 1. Passejant cap a Sòl-de-riu, des de Vinaròs, amb el Montsià al fons.

FONT: Fotografia de l'autora.

Per a la tesina i la tesi doctoral vam dur a terme enquestes als dotze municipis que formen la comarca del Montsià: Alcanar (Al), Amposta (Am), Freginals (Fr), la Galera (Ga), Godall (Go), Mas de Barberans (Mb), Masdenverge (Mv), la Ràpita (Rà), Sant Jaume d’Enveja (SJ), Santa Bàrbara (SB), la Sénia (Sé) i Ulldecona (Ul). I, també, als nuclis de població més menuts que en depenen: les Cases d’Alcanar (Ca) (Alcanar); el Castell (Bc), Sant Joan del Pas (Jp), els Valentins (Va) i les Ventalles (Ve) (Ulldecona); els Muntells (Mu) (Sant Jaume d’Enveja), i el Poble nou del Delta (Po) (Amposta). En total, doncs, dènou indrets (vegeu el mapa 3).³ Balada (d’Amposta i Sant Jaume d’Enveja) i la Miliana (d’Ulldecona) no van ser analitzats per no viure-hi ningú oriünd en el moment de la recerca.

3. En els mapes apareix Sant Carles de la Ràpita, i no la Ràpita (que és el nom oficial actualment), perquè en el moment en què foren elaborats encara no s’havia produït el canvi de denominació.

MAPA 3. Municipis de la comarca del Montsià a on vam dur a terme les enquestes.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

XARREM

Els parlars del Montsià. Estudi geolingüístic presenta la descripció dialectal de la llengua catalana, a partir del registre col·loquial, a la comarca del Montsià, situada al bell mig de la llengua, entre el Baix Ebre al nord, el Baix Maestrat al sud i el Matarranya a l'oest. Els informants de la recerca complien els trets bàsics d'aquests tipus d'investigacions. A les conclusions, s'observa la plena adscripció d'aquests parlars al tortosí i com un ric feix d'isoglosses, en alguns punts més intensament, ens els apropa al valencià. La resta de característiques ens dona més detall de paral·lismes també amb el nord-occidental, amb el balear o amb l'aragonès, entre d'altres. També, a partir de les respostes, podem traure'n informació sociolingüística que ens indica la variació generacional i l'anivellament que es va donant a partir d'altres parlars septentrionals més prestigisats, i com aquest procés va influir en la fesomia —ja, actual i, en conseqüència, futura— d'aquests parlars, amb una orientabilització a tots els nivells lingüístics —fonètic vocàlic (*papallona, darrera...*), fonètic consonàntic (*pitjor, organitzar...*), morfològic (*homes, joves, meva, llavors, néixer, treure, sigui...*) i lèxic (*bacallà, baldufa, nen, rodó...*)—, juntament amb uns castellanismes que costa de desarraïlar. Com deia l'enyorat Joan S. Beltran i Cavaller, només que polissem els castellanismes de la nostra parla tindriem un català absolutament exemplar.

En els casos fonètics que hem exemplificat adés, notem una alteració del vocalisme àton que no es correspon amb el del català occidental. En el primer exemple,

la substitució —ja gairebé absoluta— de *paloma* o *palometa* per *papallona* ha fet que la pretònica del català oriental, que es correspondria amb una vocal neutra, en estar ortografiada *a*, tot i procedir d'una ΠΑΠΛΙΟΝ, haja fet que es passe a pronunciar directament [a]. En el segon exemple ocorre exactament de la mateixa manera si hom no està al cas que el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC) ja recull exclusivament *darrere*. Quant al consonantisme, els grups *tj* i *tz* —en *pitjor* i en el sufix *-itzar*— són fricatius, però el segon ja gairebé és majoritari africà i el primer competeix amb la variant africada. El mateix ocorre, també, en *mitja* i derivats.

A nivell morfològic, el manteniment de la nasal dels antics proparoxítons llatins només resta en els *hòmens jóvens*, si encara en queden, com ens recordava Carles M. Castellà Espuny, ja fa dos dècades, i cada volta es troben en una situació més dèbil enfront de les variants sense la nasal. L'analogia general del plural amb *-s* amb el plural dels paroxítons sense *-s*, juntament amb la raó sempre esbossada d'absència d'aquestes formes en els registres formals, fa que comencen a ser una *rara avis*. Els possessius femenins consonantitzats no apareixen, encara, al registre col·loquial, però quan hom emprà un registre més formal bandeja sistemàticament les formes amb *u* —*meua, teua, seua* i plurals. El sinònim de *aleshores* —*llavors*— és un dels grans depredadors lingüístics que ha aconseguit gairebé eliminar entre les generacions escolaritzades en català les variants col·loquials *allavons, allavontes, llavons* i *llavontes*. D'aquesta manera podem sentir com campen els *hasta, tinc que...*, al costat de *llavors...* I això possiblement donarà al parlant una idea que ha aconseguit expressar-se «millor» perquè ja ha «corregit» aquell *allavontes* que no ha vist mai escrit, i rares vegades explicat, com una variant col·loquial al costat de tantes altres, perquè l'ensenyament encara es basa majoritàriament en el binomi màgic *correcte/incorrecte*. Alguna cosa no haurà acabat de funcionar bé si hem arribat al punt d'eliminar variants catalanes i integrar-hi les foranes. I, per bé que som conscients que hi ha molts d'actors implicats en aquesta representació, no és l'objectiu d'aquests papers analitzar-los. Només hem exposat un apunt d'un mot que exemplifica un cas d'esborrament del nuc que volem reivindicar, perquè el trobem essencial per a la supervivència lingüística. Tanmateix, algú ens podrà dir que hi ha altres fronts considerats més importants. Al cap i a la fi, totes aquestes paraules són xicotetes peces del puzzle que ens assegura la supervivència.

Els altres exemples, com *néixer* i *treure* o la desinència del present de subjuntiu *-i*, són les solucions preferides en els registres formals i *néixer* comença a fer la competència a *nàixer* en el registre col·loquial. Aquestes dades no són a la babalà; en les nostres aules, majoritàriament catalanoparlants, tenim el repte, com en qualsevol part del territori, de dignificar la llengua, però alhora hem de polir-la d'hipercorreccions i de prejudicis que els nostres jóvens manifesten en el seu mo-

del lingüístic, ja siga escrit o oral. En l'apartat següent detallarem més aquests exemples, juntament amb els de lèxic. I, referent als geosinònims, ja podeu preguntar com es diuen *arena* o *granera* en català i quants reconeixeran que *arena* o *granera* són formes catalanes.

Si iniciéssim una retrospectiva, arribaríem al cap del carrer, encararíem el problema, ens arromangaríem i hi buscaríem solucions. Ara per ara, és un campe qui puga i així anem fent... Han desaparegut els cursos de formació lingüística en el Pla de Formació de Zona del Departament d'Educació. Es prioritzen altres formacions. Les hores de docència de llengua a les escoles normals han disminuït dràsticament, tot i el pas de la diplomatura —tres anys— a grau —quatre anys. La secundària pot ser impartida per graduats que no són filòlegs i els departaments de filologia catalana de les universitats no tots mostren una mateixa sensibilitat cap a la diversitat i el polimorfisme que es predica des de l'IEC. I l'IEC, com arriba als centres, a les editorials...? Tot plegat dona un conglomerat d'equilibris que empeny la roda, i la roda va...

Nuc

Per a mostrar el nuc hem triat una sèrie de trets que compartim amb els parlars del Maestrat, dels Ports..., és a dir, que hi trobem una continuïtat aquí i, de vegades, també més al sud i que, alhora, aquests trets es poden repetir en el tortosí de més al nord. Tots aquests exemples són les formes que en el moment de la recerca ens han transmès els informants. En moltes d'aquestes formes, però, l'ús s'ha començat a clivellar i hi han aparegut variants pròpies d'altres parlars. Tot i que fem servir el plural —«d'altres parlars»—, gairebé totes són formes de l'anomenat *català central*, transmeses mitjançant els llibres de text, que substitueixen les formes genuïnes també recollides per la normativa. A aquesta substitució, com se sap, també contribueixen els mitjans de comunicació. Donarem algun apunt del seu ús i prioritzarem l'exposició de les característiques lingüístiques a partir de la geolingüística.

Les paraules dels diversos nivells de la llengua —fonètica, morfologia i lèxic— amb què exemplifiquem aquest nuc lingüístic són les que s'exposen a continuació.

— Fonètica: *llançar, nadar, nàixer, traure, xarrar, llarg, llarga, cementeri, estómac, veure; mestra, gener, argelaga, Santa Bàrbara, redó, Joan, Josep, obert, oliva, olor, orella, ovella, blau,⁴ bou, clau, creu, estiu, fideu, ou, peu, pou, riu, Sant Mateu; professó, matalap, zero; peresa, avesar, malesa; dimarts; pitjor, horitzó, organitzar, realitzar; pagès; espatla, guatla, rogle, ametla, motle, vetlar; córrer, somier, taller, clar, dur, madur, segur, ahir, tractor.*

4. Derivats de *blau* - *Sant Mateu*.

— Morfologia. De la morfologia nominal: *guitarrista; hòmens, jóvens; lo; me, te, se, nos, vos; meua, teua, seua, meues, teues, seues; dos, dèsset, divuit, dènou; quint, sext, sèptim, octau, dècim; despús-ahir, despús-demà, llavors*. De la morfologia verbal: *tindre, vindre, llegir, fregir; tengut, vengut, nascut, crescut, merescut; perdo, cullo, moro, dormo; siga; deixéssem, deixésseu; visc; dis*.

— Lèxic. El camp i els cultius: *nuc, estisores*. L'olivera: *rail*. El pa: *blan*. Els vegetals. Les verdures: *carlota, pesteta*. Plantes, arbustos i bolets: *maduixa, visc, vimen, cotó-en-pèl, hedra, cordell*. Fruïtes i arbres fruiters: *meló de moro, peramany, peramanyer, ametla, ametler, llima, anou, carrasca*. Els animals domèstics: *egua, espatla, tito, coa*. Els animals invertebrats i vertebrats: *paloma, poriol, escarabitxa, furga, fardatxo, cullerot, moixó, rabosa*. El temps. Les estacions de l'any: *primavera d'hivern, banyar-se, oratge, relletge*. Noms topogràfics: *corriola, sauló, arena, depòsit, raval*. Oficis: *obrer, algeps, ferramentes, deprendre, fil d'aram*. Vida ramadera: *rabera, brull, motle*. El cos humà: *estimada, estimar, xuplar, clatell, renyons, calbot, diarrea, vacances, afanar, afonar, dolent, febre, genoll, xulit*. La casa: *cosiet, estalzi, pitxera, escatxill, xocolate bullit, llanda, lladriola, acovidats, barandat, bres, cortina, ensalada, escuranda, spill, florera, fumeral, juí, lleixa, llépol, rafal*. Indumentària: *calces, jupetí*. La família: *comare, iaio, iaia, xic, xica, xiquet, xiqueta, com te diuen?, voler*. Festes religioses: *dolçaina, temor, temoric, miracle*. La mar: *llangostí, catxel, abadejo, calamar, cavalla, escrita, polp*. Els jocs: *milotxa, trompitxa, birles, joguet*.

En total es mostren dos-centes paraules del vocabulari bàsic en què, a través d'exemples de tots els àmbits lingüístics, ressaltem les formes comunes que es troben en aquesta intersecció geogràfica de parlars que donen sentit al contínuum lingüístic. La mitat correspon a la fonètica i a la morfologia, i l'altra, al lèxic. Alhora, es cartografien trenta-cinc exemples en mapes sintètics.

Fonètica

Vocalisme tònic

TRACTAMENT DE LA Æ TÒNICA LLATINA

En les formes rizotòniques dels verbs *llançar, nadar, nàixer, traure, xarrar*, s'ha mantingut aquesta [a]. També es pot sentir la forma *hi haure*.

En la cançó *Caragol trau banya, puja a la muntanya. Caragol bover, jo també vindré* a escola la forma *trau* ha estat substituïda per la que diu *treu*.⁵

5. I, també, *cargol*. A partir d'una llicència retribuïda per a estudis concedida pel Departament d'Ensenyament elaborarem material didàctic en què es pogués contar i cantar segons la fonètica del

A tota la comarca, tancament de /a/ en [ɛ] en *llarga*, en el femení és també la forma predominant (mapa 4).

MAPA 4. Tractament de la ā tònica llatina. Exemple de tancament de /a/ en [ɛ] en *llarga* > ll[ɛ]rga.
FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

TRACTAMENT DE LA Ē TÒNICA LLATINA

A tota la comarca, es manté la ē tònica llatina en *cementeri*, *cement[ɛ]ri*. En les retolacions, indicacions i entrades, però, la variant utilitzada és *cementiri*. En trams d'edats més jòvens i en registres formals, hem observat que comença a entendre's la variant amb *i*. A Vinaròs (Baix Maestrat), les retolacions són amb *e* (*cementeri*).

cementeri   *cementeri*: a tot arreu; *fossar*: Mb i Va (vegeu el mapa 5).

---

català occidental, davant la manca gairebé absoluta d'aquests materials. A la pàgina xtec.cat/a~buj hi ha el repertori de cançons i contes del disc compacte *Cantem i contem*. A part de comptar-hi nosaltres, amb aquests materials, també seria enriquidor per a altres parlars a fi de conèixer la realitat global de la llengua. Per això, proposarem a l'aleshores diputat Josep Bargalló Valls de fer la petició al Parlament de Catalunya perquè els llibres de text recollissen la normativa polimòrfica exposada per l'IEC. D'aquest tràmit, se n'aprovà una proposició no de llei perquè s'hi reflectís el polimorfisme normatiu.

MAPA 5. Vocalisme tònic. Tractament de la ē tònica llatina: *cementeri*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

TRACTAMENT DE LA ō TÒNICA LLATINA

En *stōmācu*, es reparteix la realització en [o], *est[o]mac*, i en [ɔ], *est[ɔ]mac*. La part meridional de la comarca coincideix amb el Maestrat (mapa 6).⁶

MAPA 6. Vocalisme tònic. Tractament de la ō tònica llatina: *estòmac*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

6. Segons Jordi COLOMINA I CASTANYER (1995, p. 49 i 50) és la més estesa a tot el domini.

EL DIFTONG TÒNIC /ew/

En el verb *veure*, el diftong /ew/ no es manté en cap població i presenta dos solucions de reducció: la primera i majoritària és la monoftongació en [o], *v[o]re*, coincidint amb el valencià general, i la segona és la reducció en [e], *v[e]re* (mapa 7).

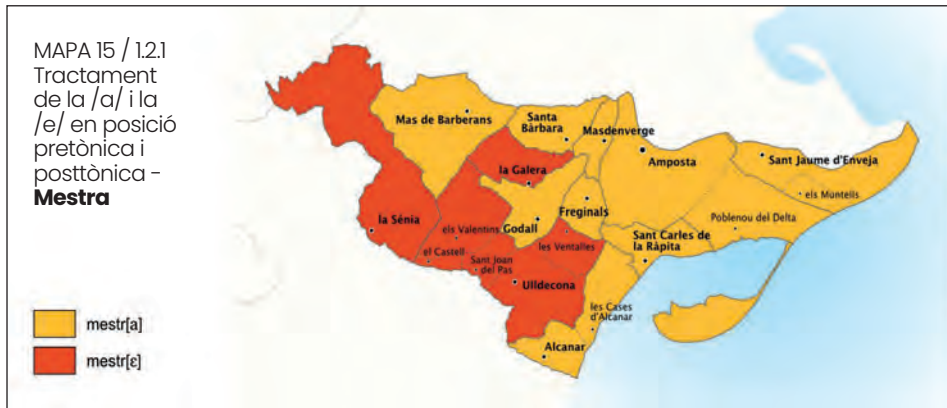
MAPA 7. Vocalisme tònic. Solucions de reducció del diftong tònic /ew/: *veure*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

Vocalisme àton

En el vocalisme àton hi ha dos sistemes, el de cinc vocals —que és el general de l'occidental— i el de sis vocals —en què hi ha l'allofon de la vocal /a/ en posició final absoluta, [ɛ].⁷ Els nuclis a on localitzem aquest vocalisme de sis vocals són, com veiem al mapa 8, el Castell, la Galera, Sant Joan del Pas, la Sénia, els Valentins, les Ventalles i Ulldecona. A hores d'ara, pel que hem observat, a la Galera i a tot el municipi d'Ulldecona es tracta d'un tret en absoluta recessió.

7. De vegades l'espectre al·lofònic ens pot aproximar a [æ].

MAPA 8. Vocalisme àton. Tractament de la /a/ àtona en posició final: *mestra*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

En l'àmbit més pròxim, tant al Baix Ebre i a la Terra Alta com al Baix Maestrat trobem mostres d'aquesta realització.

Respecte a altres neutralitzacions, a tota la comarca, la vocal /e/ es tanca en [i] en contacte amb una consonant palatal en *gener* > g[i]ner, *argelaga* > arg[i]laga. També, en generacions més joves, aquest tancament està desapareixent en identificar so i grafia.

En el topònim Santa Bàrbara, s'ha dissimilat la *a* posttònica [b'arβera]⁸ en *Bàrb[e]ra* a tota la comarca, però, com en els casos anteriors, està avançant la identificació entre so i grafia.

A totes les poblacions, es manté, de moment, la [e] posttònica de *estóm[e]c*.

En tots els parlars es dona la dissimilació de la vocal velar semitancada /o/ en palatal semitancada /e/ en l'adjectiu *redó*. Aquesta forma dissimilada és la que ha donat la variant predominant en la majoria de parlars occidentals i balears.⁹ Actualment, però, d'ençà que hem pogut rebre l'ensenyament en català, la forma *redó* està sent arraconada per *rodó*, en tots els usos: en la programació de taules *rodones*; en anomenar la figura musical que dura quatre temps, la *rodona*; en parlar de la forma geomètrica...

8. Jordi COLOMINA I CASTANYER (1995, p. 64 i 65) documenta una sèrie de casos, des del 1400, en què apareix escrit el nom *Bàrbera*, amb la dissimilació de la vocal posttònica. L'autor també diu «*Bàrbera* és encara a l'hora d'ara la pronúncia habitual en valencià i en tortosí [...]». Això ho deia fa vint-i-sis anys; en l'actualitat, en l'àrea del tortosí, generacions més joves no mantenen la dissimilació.

9. Al *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) apareix amb [e] a l'occidental i al valencià, i amb vocal neutra al balear (vol. IX, p. 534). A hores d'ara, en els parlars que estudiem, la variant amb [o] comença a introduir-se en el registre col·loquial en *rodó* i derivats, ja que és la vehiculada a l'ensenyament i la que gaudeix de més prestigi.

Quant a la vocal velar /o/ es tanca en [u] en els antropònims *Joan* > *J[u]an* i *Josep* > *J[u]sep*. Hem notat que en l'antropònim femení *Joana* hi ha una tendència a mantindre la velar sense fer el tancament a [u].

En posició inicial, es manté sempre la diftongació en *obert* > [aw]bert, *oliva* > [aw]liva —també [o]liva a la Ràpita—, *olor* > [aw]lor, *orella* > [aw]rella, *ovella* > [aw]vella. Podem dir que aquest tret encara es troba prou estès entre generacions més jòvens, tot i que comença a alternar amb la variant no diftongada.

Un altre cas que afecta el vocalisme àton és la consonantització de la semivocal velar tancada del diftong [ew]¹⁰ quan va seguida d'una vocal; en comptes d'esdevenir semiconsonant passa a [β]: *blau* > bla[β]et; *bou* > bo[β]et; *clau* > cla[β]eta; *creu* > cre[β]eta, *cre*[β]ota; *estiu* > esti[β]et; *ou* > o[β]era, o[β]et, o[β]ot; *peu* > pe[β]et, pe[β]ot; *pou* > po[β]et; *riu* > ri[β]et...

Podem trobar-ne exemples a manta en la toponímia de la zona—les Crevetes (la Cala o l'Ametlla de Mar, al Baix Ebre), lo Povet (arreu de la serra de Montsià), el Rivet (Benassal, a l'Alt Maestrat)—, en noms de casa —el Fidever (Cinctorres, els Ports)— o en gentilicis —santmatevà (Sant Mateu, al Baix Maestrat), entre d'altres.

Consonantisme

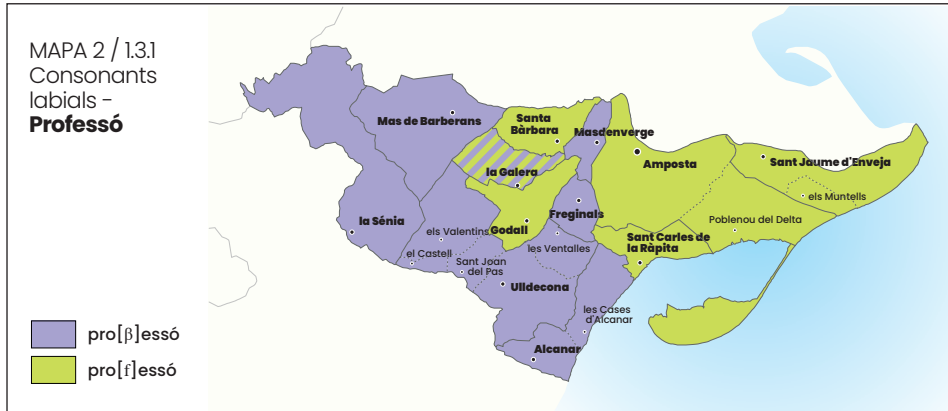
CONSERVACIÓ DE LA LABIODENTAL FRICATIVA SORDA /f/

En alguns parlars, s'ha mantingut [f] en *professó*; en canvi, en d'altres s'ha sonoritzat, fet que ha donat també el pas al so aproximant [β] > *pro[β]essó*, solució que coincideix amb el valencià. Tant una pronúncia com l'altra es troben en recessió a favor de *processó*.

professó   *pro[f]essó*: Am, Ga, Go, Mu, Po, Rà, SB i SJ; *pro[β]essó*: Al, Bc, Ca, Fr, Ga, Jp, Mb, Mv, Sé, Ul, Va i Ve (mapa 9).

10. Joan S. BELTRAN I CAVALLER (1986, p. 30): «Un exemple de canvi de fonema analògic és el que es dona en els diminutius de molts de substantius que acaben en /u/ semivocal “pevet”, “povet”, “bovet”, “creveta”, etc., que en la variant estàndard mantenen la u del primitiu. El mateix fenomen es dona en altres derivats, com ara “overa” per “ouera”, etc.». El fenomen de les formes ara amb [w] ara amb [β] ja era observat per Pere BARNILS GIOL (1916, p. 7): «Notem finalment els “doublets” fonètics *creueta* i *creveta* ‘creu petita’, *claueta* i *claveta*, ‘clau petita’ que acaben de donar-nos una idea oscil·lant del nostre dialecto».

MAPA 9. Consonantisme. Consonants labials: *professó*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

El mot següent a comentar és *matalap*. A tota la comarca es recull amb la bilabial final. El seu ús comença a alternar amb *matalàs*.

En *zero*, l'alveolar s'ensordeix¹¹ majoritàriament. Avui dia només trobem l'ensoradiment en generacions de gent gran.

zero   [s]ero: Al, Bc, Fr, Ga, Go, Jp, Sé, Ul, Va i Ve; [z]ero: Am, Ca, Mb, Mu, Mv, Po, Rà, SB i SJ.

CAIGUDA DE /z/ INTERVOCÀLICA

L'alveolar del sufix *-esa*, provinent del llatí *-īTĪA*, té dos resultats: en alguns indrets es manté —solució lleugerament majoritària— i en d'altres ha desaparegut. Aquesta solució és compartida amb el valencià. Els mots analitzats són *peresa* < PIGRĪTĪA, *avesar* < ADVĪTĪARE i *malesa* < MALĪTĪA.

*peresa*¹²   [pe¹ea]: Al, Bc, Ca, Jp, Sé, Ul, Va i Ve; [pe¹eza]: Am, Fr, Ga, Go, Mb, Mu, Mv, Po, Rà, SB i SJ (mapa 10).

11. També hem notat, a Alcanar, l'ensoradiment de l'alveolar en els termes *zebra* —[s]ebra— i *zona* —[s]ona—, en generacions no escolaritzades en català. Daniel RECASENS VIVES (1996, p. 277) exposa que l'alveolar inicial *z-* de formes cultes pot ensordir-se, i ho exemplifica amb *zona* i *zebra*.

12. Lluís GIMENO BETÍ (1997, p. 524) localitza les mateixes solucions que nosaltres, excepte a Sant Jaume d'Enveja, a on registra una altra variant lèxica: *droperia*. En àrees pròximes al Montsià es retroba aquest fenomen: a Rossell (Baix Maestrat) (Miquel Àngel PRADILLA CARDONA, 1990, p. 176) en *perea* i *avear*. Pere NAVARRO GÓMEZ (1996, p. 51) localitza *perea* a totes les poblacions de la Terra Alta, excepte al Pinell. Daniel RECASENS VIVES (1996, p. 280) situa la caiguda de l'alveolar al valencià

- avesar* [aβe'a]: Al, Bc, Ca, Po, Sé, Ul¹³ i Va; [aβez'a]: Am, Fr, Ga, Go, Mb, SB, SJ, Ul i Ve.
- malesa* [mal'ea]: Al, Bc, Ca, Jp, Sé, Ul, Va i Ve; [mal'eza]: Am, Fr, Ga, Go, Mb, Mu, Mv, Po, Rà, SB i SJ.

En les tres solucions, les pronúncies van acostant-se a l'escriptura.

MAPA 10. Consonantisme. Consonants alveolars. Caiguda de /z/ intervocàlica: *perea*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

PALATALITZACIÓ DE /ts/ FINAL

Exemplifiquem la palatalització de /ts/ en [tʃ] quan es troba en posició final en *dimarts*.¹⁴ La tendència, però, és anar perdent aquesta africació, ja siga alveolar,

i ho atribueix en menor grau al mallorquí, al menorquí i a àrees del català nord-occidental. Olga CUBELLS BARTOLOMÉ (2009, p. 93) recull *perea* a la Ribera d'Ebre, a Ascó, a Faió, a Flix i a Riba-roja d'Ebre.

13. A Ulldecona vam obtenir els dos variants, però hem notat que la majoritària és la que manté l'alveolar; suposem que a causa del model escrit. Tanmateix, alguns informants apuntaven que aquesta solució era més d'abans i que ara ja es deia més *acostumar* o la forma forana *acostumbrar*.

14. Joan VENY CLAR (1986, p. 170 i 171) ho dona com un tret del valencià septentrional i alhora d'altres parlars valencians. L'*Atlas lingüístic de la diòcesi de Tortosa* (ALDT) anota *dimarts* sense palatalitzar el grup consonàntic a Amposta, la Sénia i Ulldecona (m. 182, vol. II). Joan VENY CLAR (1988, p. 12-13) assenyalava que en l'àrea del català occidental la variant predominant és *dimats* i en el català oriental, *dimars*. Com podem observar, a partir de les dades recollides a la comarca del Montsià, l'àrea en què es donaria el fenomen de la palatalització de -ts en el mot *dimarts* s'allargaria pel nord, depassant el Maestrat i arribant a Ulldecona i a la Ràpita. M. Àngels MASSIP I BONET (1989, p. 39) dona notícia de la pronúncia alveolar i de la palatal sense precisar-ne els límits.

dima[ts], o palatal, *dima*[tʃ], i passar a l'articulació [dim'ars], pròpia del català oriental. Es coneix la cantarella:

Dilluns, faves a munts.
Dimarts, faves a grapats.
Dimecres, faves seques.
Dijous, faves en ous.
Divendres, faves tendres.
Dissabte, faves en recapte.
Domenge, faves en fetge.

El predomini de la rima consonant serveix de recurs mnemotècnic per a iniciar els infants en l'aprenentatge dels dies de la setmana. En el cas del segon dia, el dimarts, tant si l'articulació del grup final de *dimarts* és [ts] com [tʃ] hi ha una rima consonant amb l'últim grup de *grapats*. La pronúncia [dim'ars] ens dona un indici més que aquesta no és la genuïna.

Els indrets en què es pot donar més sovint el canvi de [ts] > [tʃ] són: Am, Fr, Po, Rà, Sé i Ul. D'aquests, els més sistemàtics són Rà i Ul.

dimarts   *dima*[tʃ]: Fr, Rà, Sé i Ul; *dima*[ts]: Al, Am, Bc, Ca, Ga, Go, Mb, Mu, Mv, Po, SB, SJ, Va i Ve.

ALVEOLAR AFRICADA SONORA /dz/

El grup /dz/ esdevé fricatiu en la majoria de contextos.¹⁵

horitzó   *hori*[z]ó: a tots els parlars.

La pronúncia també és fricativa, com hem dit, en mots com *organitzar* o *realitzar*. Cal dir que actualment en les generacions escolaritzades en català s'està donant una articulació africada.¹⁶ Aquest tret també s'observa, en altres generacions, quan l'individu malda per parlar una llengua més acurada.¹⁷

15. Recordem, per exemple, que a la Galera i Mas de Barberans vam recollir *a*[dz]*avara* (Daniel RECASENS VIVES, 1996, p. 213). M. Àngels MASSIP I BONET (1989, p. 39) afirma que en tortosí sempre s'articula [z] i ho exemplifica amb *organi*[z]*ar*, *aterrori*[z]*ar*, *indemni*[z]*ació*, *coti*[z]*ar*, *autori*[z]*ar*, *horrori*[z]*ar*.

16. Montserrat CASANOVAS CATALÀ i Imma CREUS BELLET (1999) ja noten aquesta hipercorrecció en lleidatà.

17. Respecte als àmbits formals, l'IEC (1990, p. 16) ja reconeixia dins de l'àmbit general la pronúncia *tz* del sufix *-itz-* com a *z*, tot i que ho donava com una característica del valencià, sense fer referència a cap parlar nord-occidental. Amb tot, la realitat és que, en els àmbits formals, els mitjans de comunicació i l'ensenyament, la variant que més se sent és l'africada, fet que produeix una gradual interferència en el registre col·loquial.

GRUP -GE-

Aquest grup és el que ha evolucionat amb una major diversitat de solucions: [jʒ], [ʒ], [dʒ]. També és el grup en el qual notem més freqüència de segregació de la iod davant de la prepalatal. Quan la vocal que segueix la consonant palatal és la vocal palatal [i] pot no aparèixer [j].¹⁸

pagès Provenint de PAGENSIS, recollim *pa[jʒ]ès* a tota la comarca. La semiconsonant apareix en tots els seus derivats. Constatem que aquesta segregació que hem recollit en els nostres informants ja no és sistemàtica en altres trams d'edat. De fet, l'afirmació de Massip (1989, p. 40) ja no seria aplicable en l'actualitat.

LÍQUIDES PROCEDENTS DELS GRUPS LLATINS T'L, D'L, G'L

Els grups llatins T'L, D'L, G'L en posició intervocàlica no han palatalitzat en bona part del balear ni en valencià, ni en alguerès, ni en tortosí.¹⁹ En els parlars de la comarca, la solució és una líquida lateral alveolar [ʎ]. Esporàdicament, hem recollit una geminació > G'L en [ʎʎ] —*vetlar*.²⁰

espatla *espa[ʎ]a*: a tots els parlars.
guatla *gua[ʎ]a*: a tots els parlars.
rogle *rog[ʎ]e*: a tots els parlars.²¹
ametla *ame[ʎ]a*: a tots els parlars.²²
motle *mo[ʎ]e*: a tots els parlars, excepte a Ve, a on hem recollit la palatalització de la lateral, *mo[ʎ]o*.²³
vetlar del llatí VĪGĪLARE,²⁴ hem anotat *ve[ʎ]ar* a tota la comarca (a Alcanar, també, *ve[ʎʎ]ar*).

18. M. Àngels MASSIP I BONET (1989, p. 40) assenyala: «Els parlars tortosins pronuncien [ʒ] aquesta G mantinguda, com es fa a la resta del català i balear (i enfront del valencià dʒ, tʃ), i generen una i davant d'aquesta [ʒ]: *pa[ʎ]ès, sa[ʎ]í, fu[ʎ]ir* (i també *fu[dʒ]ir, fre[ʎ]ir, afe[ʎ]ir* (i també *afe[dʒ]ir*)».

19. Joan S. BELTRAN I CAVALLER (1996, p. 28) i M. Àngels MASSIP I BONET (1989, p. 39).

20. A l'*Atlas lingüístic del domini català* (ALDC), *espatla* (m. 81, vol. II) amb geminació a Amposta; *guatla* (m. 1576, vol. VII) i *ametla* (m. 1170, vol. V) amb geminació a Amposta i Mas de Barberans; *motle* (m. 1398, vol. VI) i *vetlar* (m. 528, vol. III) amb geminació a Amposta.

21. A nivell lèxic, està gairebé substituïda per *rotllana*.

22. Lluís GIMENO BETÍ a l'ALDT (1997, p. 384) recull *ame[ʎ]es* als punts enquestats, excepte a Sant Jaume d'Enveja, *ame[ʎʎ]es*.

23. Hem notat, en general, que *motle* està sent desplaçat per *motllo*, en totes les accepcions en què s'usa aquell. Especialment, ho advertim en el sintagma *pa de motllo*, tipus de pa que tradicionalment no existia i s'hi incorpora la denominació procedent d'altres parlars.

24. Lluís GIMENO BETÍ a l'ALDT (1997, p. 210) recull *ve[ʎ]ar* als punts enquestats, excepte a Sant Jaume d'Enveja, a on anota la lateral geminada, *ve[ʎʎ]ar*.

Aquesta no palatalització ja comença a no ser general a causa de la identificació entre so i grafia de les variants ortogràfiques amb *-tll-*: *espatlla*, *guatlla*, *rotllana* per *rogle* —aquí, a més, es dona la substitució per una altra forma lèxica—, *ametlla* i *vetllar*. En demanar pel nom del fruit sec, la resposta pot ser perfectament *ametlla*, cosa que també passa amb el nom de la població del Baix Ebre coneguda popularment per *la Cala* i, oficialment, l’Ametlla de Mar. En el cas del mot *espatla* es dona el fet de substituir-lo per *espatlla* o *hombro*, amb la pèrdua de dos llençols en la mateixa bugada: *espatla* i *muscle*.

TRACTAMENT DE /r/ EN POSICIÓ FINAL

En posició final absoluta, generalment, la ròtica s’emmudeix. Alguns exemples en què hi ha sensibilització són els cultismes acabats en *-or* i els infinitius seguits d’un pronom. En alguns infinitius del segon grup acabats en *-er*, com *córrer*, la vibrat pot emmudir-se seguida d’un clític: *va córrer(r)-hi*, *va córrer(r)-la*, *va córrer(r)’n*. També es manté, en alguns parlars, en els mots *somier* i *taller*.

En la majoria de monosíl·labs s’emmudeix la bategant, tot i que a Alcanar es pot mantindre en *cla[r]*.²⁵

Alguns mots amb la terminació *-ur* mantenen també la ròtica en posició final:

<i>dur</i> ²⁶	<i>du[r]</i> : Al, Am, Bc, Ca, Go, Jp, Mu, Mv, Po, Rà, SB, SJ, Ul, Va i Ve; <i>dur</i> : Bc, Fr, Ga, Mb, Rà, Sé i Ve.
<i>madur</i> ²⁷	<i>madu[r]</i> : Al, Ca, Am, Jp, Mu, Mv, Po, Rà, SB, SJ, Ul i Va; <i>madur</i> : Bc, Fr, Ga, Go, Mb, Sé i Ve.
<i>segur</i>	<i>segu[r]</i> : Al, Am, Bc, Ca, Fr, Ga, Go, Jp, Mu, Mv, Po, Rà, SB, SJ, Ul, Va i Ve; <i>segur</i> : Fr, Mb, Sé i SJ.

També és majoritària la sensibilització en *talle[r]*:

<i>taller</i>	<i>talle[r]</i> : a tot arreu excepte a Bc; <i>taller</i> : Bc.
---------------	---

25. A Alcanar, la pronúncia tradicional de l’adjectiu *clar* i el plural *clars* ha estat amb sensibilització de la vibrat. Actualment, aquesta articulació es troba en recessió. És habitual en gent major i esporàdicament la trobaríem en gent de més de quaranta anys no escolaritzada en català. Tot i això, de vegades, depenent dels idiolectes, podem trobar que un mateix individu diu «Té els grans *cla[r]*» i, en canvi, amb valor adverbial, «*Clar* que això...». En les altres generacions més joves trobem l’emmudiment en les dos formes i l’ús del castellanisme *claro*. Respecte a aquest adjectiu, Lluís GIMENO BETÍ (1994, p. 105) indica que s’elideix la vibrat a Alcanar.

26. Lluís GIMENO BETÍ (1994, p. 108) també recull *du[r]* i *du[r]*s a Alcanar, a Ulldecona i a Sant Joan del Pas; *dur* i *durs* a la Sénia i a Mas de Barberans, i, finalment, *du[r]* i *durs* als Valentins.

27. ALDC (m. 1151, vol. v).

Un altre exemple de sensibilització²⁸ es dona en l'adverbi *ahir*:

ahir   *ahir*: Am, Fr, Ga, Go, Jp, Mb, Mu, Mv, Po, Rà, SB, Sé, SJ, Ul, Va
i Ve; *ahi*[r]: Al, Bc i Ca; *ahi*[rk]: Al; *ahi*[rt]: Al (mapa 11).

Respecte a la vitalitat d'aquesta sensibilització, es percep que al barri del Castell és un tret absolutament recessiu. A Alcanar i a les Cases, notem que és un tret força generalitzat, tot i que, a poc a poc, comença a introduir-se l'emmudiment. Caldrà fer atenció per si som a l'inici d'un canvi lingüístic en curs o si, contràriament, es mantindrà el tret genuí.

MAPA 11. Consonantisme. Consonants líquides. Tractament de /r/ en posició final: *ahir*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

Un altre mot és *tractor*, el qual manté majoritàriament la sensibilització de la vibrant:

tractor   *tracto*[r]: a tots els parlars; *tractor*: Jp i Mb.

28. Joan COROMINES VIGNEAUX (*Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, DECat, vol. I, p. 85) i ALDC (m. 641, vol. III).

Morfologia

Morfologia nominal

EL SUFIX *-ISTA*

És general, en els nostres informants, la variació de gènere en el sufix *-ista*: *-iste* per al masculí i *-ista* per al femení: *lo guitarriste / la guitarrista*. Aquesta distinció, però, només sobreviu en generacions grans; la resta identifica so i grafia, i així s'igualava la mateixa terminació per als dos gèneres.

FORMACIÓ DELS PLURALS

Tractament dels plurals dels antics proparoxítons llatins

La sensibilització de /n/ en el plural dels antics proparoxítons llatins *hòmens*, *jóvens* és sistemàtica a tota la comarca.²⁹ Ja hem comentat més amunt la mala salut d'aquest tret.

home > hòmens; jove > jóvens

En el cas d'altres proparoxítons com *marge*, *orfe*, *perxe*, *rave*, *terme* i *verge*, la sensibilització de la nasal és asistemàtica.

L'ARTICLE DEFINIT MASCULÍ SINGULAR

L'article definit masculí singular és *lo* i procedeix del demostratiu llatí *ILLU*, de la síl·laba àtona del qual ha derivat l'article *lo*. Aquesta forma, i el seu plural, coincideix amb la de la llengua antiga i, actualment, el seu ús es localitza en els parlars següents: nord-occidental, alguerès, tarragoní i capcinès. Té un ús prou viu i es manté també a Vinaròs (Baix Maestrat).

29. Joan VENY CLAR (1986, p. 23, 41, 102, 111, 132 i 148) documenta aquest tret en el català occidental i també en el tarragoní, l'eivissenc i l'alguerès. Joan S. BELTRAN I CAVALLER (1996, p. 31 i 32) situa aquest plural amb *-n* en el valencià, l'eivissenc i l'alguerès. També apunta la recessió a què estan sotmesos aquests plurals per influència del codi escrit. Fins i tot comenta que la presència o l'absència de la *-n* morfològica pot marcar una diferència semàntica en el cas de *màrgens/marges*. Carles M. CASTELLÀ ESPUNY (2003, p. 169-183) presenta els resultats d'una prospecció en diferents contextos dels plurals *àsens*, *còvens*, *fréixens*, *hòmens*, *imàtgens*, *jóvens*, *òrdens*, *òrfens*, *òrguens*, *ràvens*, *tèrmens* i *vèrgens*. Les seues conclusions pensem que són extrapolables a la resta del tortosí, com a mínim, i a la resta de l'àrea del català occidental.

PRONOMS PERSONALS FEBLES

Els pronoms personals febles s'usen, predominantment, en les seues formes plenes: *me, te, se, nos (mos), vos*.

POSSESSIUS TÒNICS

Els femenins *meua, teua, seua, meues, teues, seues* es mantenen col·loquialment. En àmbits formals orals i escrits, en general, són substituïts pels equivalents *meva, teva, seva, meves, teves, seves*.

POSSESSIUS ÀTONS

Els possessius àtons tenen plena vitalitat davant dels noms de parentiu.

NUMERALS CARDINALS

A totes les localitats de la comarca del Montsià, la forma femenina del cardinal *dos* —*d[o]*s— coincideix amb la masculina.

Els numerals *dèssset, divuit* i *dènou* presenten tres tipus de variants (taula 1): es poden distingir les que tenen una accentuació aguda —*dèssset, devuit, denou* (més acostada a la llengua antiga) i *disset, divuit, dinou* (amb la vocal àtona dissimilada)—; també s'han recollit les formes que presenten una accentuació plana —*dèssset, divuit, dènou/dèneu* (amb coincidència amb les valencianes).³⁰

Les variants agudes més conservadores —*dèssset, devuit, denou*— es mantenen a onze localitats de la comarca. Són les formes més emprades al Montsià.

Les variants amb accentuació aguda i que presenten dissimilació vocàlica de la vocal /e/ de la desena —*disset, divuit, dinou*— només han estat recollides a quatre localitats (Am, Go, Rà i SB). Llevat de Godall, a on sols es recolliren les formes dissimilades, a les altres tres localitats són vives encara les variants sense dissimil·lar —*dèssset, devuit, denou*.

Les variants amb la tonicitat plana —*dèssset, dèssset, disset / divuit*³¹ *dènou, dèneu, dínou*— s'empren exclusivament a Alcanar, a les Cases,³² a la Sénia, al Castell, a Sant Joan del Pas, als Valentins i a Ulldecona. En aquesta última població observem que no s'ha assimilat la /o/ àtona de la variant *dènou* amb la /ε/ de *deu*, cosa

30. Tenim *divuit*, a partir de *vuit*, i no *díhuit*, provinent de la forma *huit*.

31. A Sant Rafel del Maestrat hem registrat les variants *disset* i *dínou*, amb velar tancada; també a Ulldecona, esporàdicament.

32. Formes que coincideixen amb les de les comarques veïnes del Maestrat i els Ports, tal com hem notat per observació directa.

TAULA 1
Els numerals *dèssset*, *dívuit* i *dènou* a la comarca del Montsià

	17	18	19
Al	dèss[ɛ]t	dívuit	dèn[ɛ]u
Am	disset	devuit divuit	denou dinou
Bc	desset dèssset dísset	devuit dívuit	denou dín[o]u dèn[ɛ]u
Ca	dèss[ɛ]t	dívuit	dèn[ɛ]u
Fr	desset	devuit	denou
Ga	desset	devuit	denou
Go	disset	divuit	dinou
Jp	desset déss[ɛ]t	devuit	denou dén[ɔ]u
Mb	desset	devuit	denou
Mu	desset	devuit	denou
Mv	desset	devuit	denou
Po	disset	devuit	denou
Rà	desset disset	devuit divuit	denou dinou
SB	desset disset	devuit divuit	denou dinou
Sé	desset déss[ɛ]t	devuit	denou dén[ɔ]u dèn[ɔ]u
SJ	desset	divuit	denou
Ul	dèssset déss[ɛ]t dísset	dívuit	dèn[ɔ]u dén[ɔ]u dín[ɔ]u
Va	desset díss[ɛ]t	devuit dívuit	denou dín[ɔ]u
Ve	desset	divuit	denou

Font: Elaboració pròpia.

que sí que passa a Alcanar i a les Cases. Hem notat un canvi generacional a Ulldecona, al Castell i als Valentins, en què les variants *dísset*, *dívuit* i *dínou* estarien en boca de generacions més joves. Així tindriem també completa la sèrie *dísset*, *dívuit*, *dínou* en uns mateixos parlants. En canvi, les que mantenen la vocal [ɛ] serien més presents en generacions més grans. Notem que la forma *dèvuit*, que

seria la corresponent a *dèssset* i *dènou*, no és present en els parlars que les mantenen i empren en el seu lloc *divuit*; és a dir, no fan la sèrie *dèssset*, *dèvuit* i *dènou* (vegeu els mapes 12, 13 i 14).

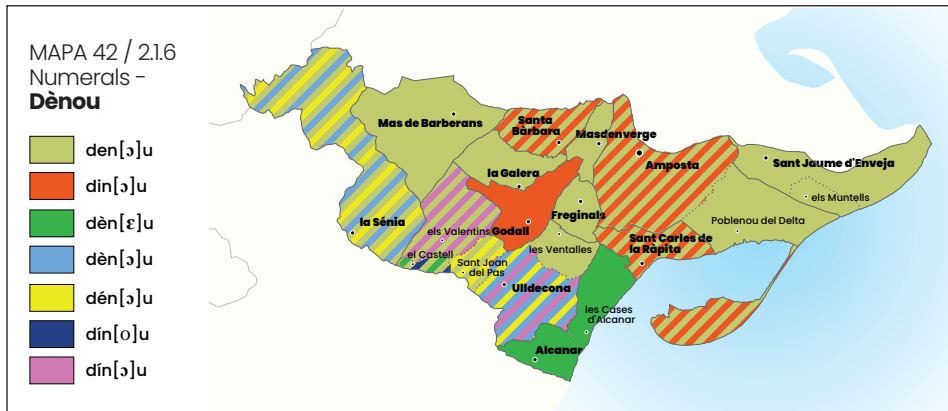
MAPA 12. Morfologia nominal. Els numerals cardinals: *dèssset*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

MAPA 13. Morfologia nominal. Els numerals cardinals: *dívuit*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

MAPA 14. Morfologia nominal. Els numerals cardinals: *dènou*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

dèssset, devuit, denou: Am, Bc, Fr, Ga, Jp, Mb, Mu, Mv, Rà, SB, Sé i Va.

díssset, divuit, dinou: Am, Go, Rà i SB.

dèssset, dívuit, dèneu: Al i Ca.

dèssset, dívuit, dènou: Ul.

dèssset, devuit, dènou: Jp, Sé i Ul.

díssset, dívuit, dínou: Bc, Ul i Va.

S'observa una tendència creixent a fer servir les formes agudes que comencen per *di-*.

NUMERALS ORDINALS

Els numerals ordinals *quint* i *sext* són les formes que apareixen pertot a la comarca.

sèptim A tot arreu excepte a Am, Bc, Mu i Ul, que respongueren *lo que fa set*.

octau Al, Am, Ga, Jp, Mb, Mu, Mv, Rà, SB, Va i Ve; *lo que fa vuit*: Am, Bc, Ca, Po i Ul; *lo vuit*: Bc, Fr, Ga, Go, Mu, Sé i SJ; *vuité*: Fr.

dècim Al, Ga, Mb, Mv, SB, SJ, Va i Ve; *lo que fa deu*: Am, Ca, Ga, Go, Mu, Po, SJ i Ul; *lo deu*: Bc, Fr, Ga, Jp i Sé; *desé*: Mb, Rà i SB.

A hores d'ara, queden pocs parlants que empren els ordinals *quint*, *sext*, *sèptim*, *octau* i *dècim*, substituïts pels derivats amb el sufix *-è*.

ADVERBIS TEMPORALS

- després-ahir* Es manté *després-ahir*; s'hi ha incorporat *abans-d'ahir* en generacions més joves.
- després-demà* Es manté en les generacions més grans. És substituït per les variants *passat demà* / *demà passat* en un sentit clar d'hipercorrecció.
- llavors* Les formes col·loquials *allavons* i *allavontes* es veuen substituïdes per *llavors*.

Morfologia verbal

INFINITIUS

Són generals a la comarca els infinitius analògics *tindre* i *vindre*. Els verbs *llegir* i *fregir* són purs.

PARTICIPIS

Es manté el radical del participi *tengut*, amb la *e* de l'infinitiu *tenir*, igualment com *vengut*, de *venir*. Les formes amb *i* són minoritàries. Les formes de participi amb */e/* són comunes amb bona part del valencià, del balear i de l'alguerès.

En alguns verbs del grup II acabats en *-àixer* o *-éixer*, el radical dels participis acaba amb [ʃk]:

naixcut   *creixcut*   *mereixcut*

El verb *riure* presenta exclusivament el participi *rist*, a tot arreu.

PRESENT D'INDICATIU

En alguns verbs dels grups II i III, el morfema de primera persona del singular presenta variació i tant podem trobar la vocal /o/ com la velar oclusiva sorda /k/ agrupada al lexema en les formes *perc*, *cullc* i *morc*; variants més acostades a les generals del valencià. A hores d'ara, tant *morc* com *mòric* estan sent substituïdes per *moro*.

perdre   *perdo*: Al, Am, Bc, Ca, Fr, Ga, Jp, Mu, Mv, Po, Rà, SB, Sé, Ul, Va i Ve; *perc*: Al, Am, Bc, Fr, Ga, Go, Mb, Mu, Mv, Rà, Sé, SJ i Ul (mapa 15).

collir   *cullo*: Al, Am, Bc, Ca, Fr, Ga, Jp, Mu, Mv, Po, Rà, SB, SJ i Va;
cullic: Ga, Go, Mb, Sé, Ul, Va i Ve (mapa 16).

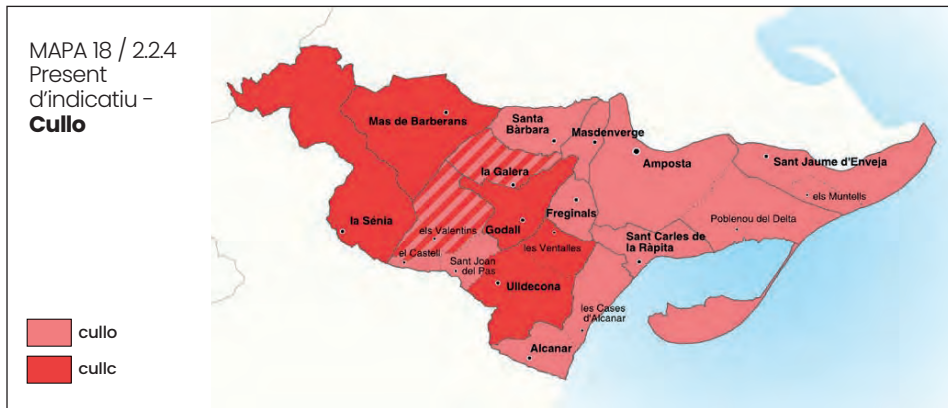
dormir   *dormo*: Al, Bc, Ca, Fr, Jp, Mb, Mv, Po, Rà, SB, Sé, SJ, Ul i Va;
dòrmic: Al, Am, Fr, Ga, Go, Mu, Po, Rà, SB, Sé, Ul i Ve.

morir   *morc*: Al, Bc, Ca, Go, Jp, Mb, Rà, Sé, SJ, Ul, Va i Ve; *mòric*: Am,
Fr, Ga, Go, Mu, Mv, Po, SB i Ve.

MAPA 15. Morfologia verbal. El present d'indicatiu: *perdo*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

MAPA 16. Morfologia verbal. El present d'indicatiu: *cullo*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

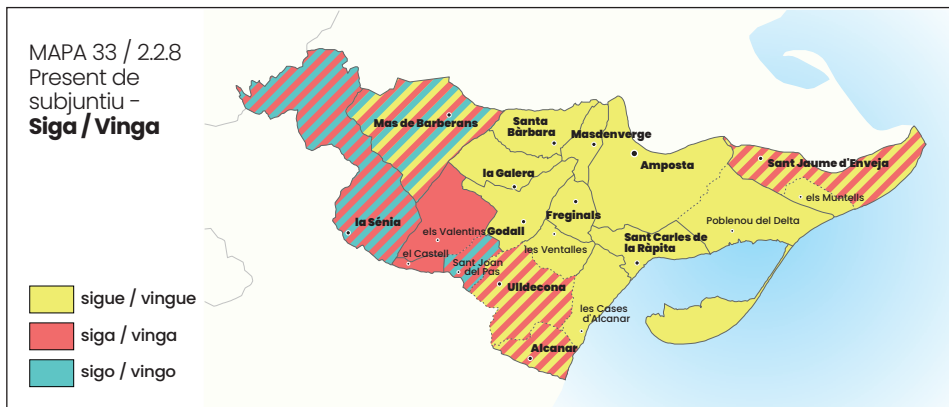
PRESENT DE SUBJUNTIU

Primera persona del singular

El morfema de primera persona del singular del present de subjuntiu dels verbs del grup I, a la nostra comarca, té dos variants diferents (Buj Alfara, 2004, p. 88-91): *-e/-o*. D'aquestes, la majoritària conté el morfema *-e*, que és l'etimològic a Al, Am, Bc, Ca, Fr, Ga, Go, Mu, Mv, Po, Rà, SB, SJ, Ul i Ve. El morfema *-o* es localitza a Bc, Mb, Jp, Sé i Va (mapa 17).

Observem que el morfema *-e* és el més general i que conviu a la comarca amb el morfema *-o*. Aquest morfema *-o* també és present en comarques veïnes, per la qual cosa la nostra comarca es troba envoltada de restes d'aquesta desinència (Alcover Sureda, 1929; Cot i Ardévol, 2008; Gimeno Betí, 1994; Izquierdo Salom, 1997; Navarro Gómez, 1996). Dins dels parlars del Montsià, l'indret amb més freqüència d'aparició del morfema *-o* és la Sénia i encara amb presència en generacions diferents —si bé amb una forta recessió— a favor del sistema amb el morfema *-e*.

Les vocals morfemàtiques en els verbs dels grups II i III són *-a*, *-e*, *-o*. La vocal majoritària és *-e* a Al, Am, Ca, Fr, Ga, Go, Mu, Mb, Mv, Po, Rà, SB, SJ, Ul i Ve. Es manté *-a* a Al, Bc, Jp, Mb, SJ, Ul, Va i Sé, i el morfema *-o*, a Jp, Mb i Sé.

MAPA 17. Morfologia verbal. El present de subjuntiu: *siga*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

Primera persona i segona persona del plural

Una característica que és qualificada de genuïna del tortosí és la coincidència de la primera persona i la segona persona del plural del present de subjuntiu i les de l'imperfet d'aquest mode en els tres grups. Hi ha parlars, però, que mantenen les

formes etimològiques del present de subjuntiu i no tenen aquesta homogeneïtzació. Alhora, hi ha parlars que poden presentar les dos desinències, per la qual cosa podem trobar que no hi haja una sistematització morfològica en un mateix parlar. Per tant, al Montsià apareixen dos tipus de morfemes en el present de subjuntiu, aquests pròpiament, *em*, *-eu*, i els de l'imperfet, *-éssem*, *-ésseu*.

deixar   *dixéssem, dixésseu*: Am, Ca, Jp, Mu, Mv, Po, Rà, SB, SJ, Va i Ve;
dixem, dixeu: Al, Bc, Fr, Ga, Go, Mb, Sé i Ul.

A Vinaròs i a Benicarló també es pot donar aquest transvasament de formes.

LEXEMA PALATALITZAT EN VERBS DELS GRUPS II I III

Apareix també la prepalatal fricativa sorda seguida de velar en la primera persona del singular del present d'indicatiu del verb *viure*. Les diferents variants recullen la palatalització, el manteniment de l'alveolar i la reducció del grup /sk/.

viure   *vixc*: Al, Bc, Ca, Fr, Ga, Jp, Mb, Mv, Po, Rà, Sé, Ul, Va i Ve; *visc*:
Go, Jp, Mu, SB i SJ; *vic*: Am.

IMPERATIU

La segona persona del singular d'alguns verbs coincideix amb la del valencià. En aquests casos, la variant de referència no coincideix amb la corresponent del present de subjuntiu:

dir   *dis*: a tots els parlars; també *digues*: Am, Bc, Fr, Ga i SJ.

La variant *digues* va introduint-se en les parles col·loquials.

Lèxic

El camp i els cultius

nuc   *nuc*: Al, Bc, Ca, Ga, Go, Mb, Jp, Sé, Ul, Va i Ve; *nus*: Am, Fr,
Mu, Mv, Po, Rà, SB i SJ (mapa 18).

MAPA 18. Lèxic. El camp i els cultius: *nuc*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

És general l'ús de *estisores*. Aquesta variant està substituïnt-se per *tisores*. Una cantarella que es diu als xiquets menuts quan se'ls vol fer pessigolles, prenent-los el braç i anant pujant-hi fins a arribar a l'aixel·la, és «Del punyeta, del colzet, estisora o gabinet».

L'olivera

La forma *raïl*,³³ general a tota la comarca en el tram d'edat enquestat, en generacions més joves està pràcticament substituïda. Es dona la paradoxa que per a conservar les *raïls* s'haja de perdre la paraula i s'hi hagen d'incorporar les *arrels*. En un munt de fòrums, trobades, jornades reivindicatives de costums, etnografia, etc., l'objectiu és debatre, conèixer o difondre maneres de fer, però sense tindre en compte que la llengua és allò més identificatiu d'una comunitat, amb la consegüent substitució de la forma genuïna *raïls* per *arrels*.

El pa

La forma *blan* amb manteniment de la nasal és recollida també al DIEC.

33. Recollit a Balaguer, Riba-roja, Gandesa, Tortosa i el País Valencià (<https://dcvb.iec.cat/>). L'ALDT (m. 321) recull *raïl* a tot arreu i *arraïl* a Mas de Barberans. Nosaltres també ho hem anotat a Mas de Barberans i a la Sénia. El gènere predominant és el femení; només a dos indrets recollim el masculí. Actualment, és desconegut per les generacions escolaritzades en català en aquesta comarca i en les veïnes. En l'última edició del DIEC, el terme ja hi és incorporat, a partir d'una proposta que férem a l'IEC. La lexicografia valenciana ja l'havia incorporat amb normalitat i també altres diccionaris, com el *Gran diccionari 62 de la llengua catalana*. L'ALDC (m. 1138, vol. v) anota *raïl* a Amposta i Ulldecona, i *arraïls* a Mas de Barberans.

bla *blan*:³⁴ Al, Ca, Fr, Ga, Go, Jp, Mb, Mv, SB, Sé, Ul, Va i Ve; *blanet*: Al, Am, Bc, Ca, Jp, Mu, Po, Rà, SB i SJ; *moll*: SJ; *tendre*: Fr; *tou*:³⁵ Ga.

Els vegetals. Les verdures

La forma lèxica *carlota*, amb diferència de timbre, és la més estesa dins de la comarca. Es troba també en els parlars valencians.

carlota *carl[ɔ]ta*:³⁶ Al, Bc, Ca, Go, Jp, Mb, Ul, Va i Ve; *carl[o]ta*: Am, Fr, Ga, Mu, Mv, Po, Rà, SB i Sé; *pastanaga*:³⁷ Al, Ca, Fr, Rà i Ve; *safranòria*: Al, Bc i Sé; *bastonaga*:³⁸ Po (mapa 19).

MAPA 19. Lèxic. Els vegetals. Les verdures: *carlota*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

Una de les formes genuïnes del tortosí és *pesteta*, trobada a tota la comarca.

34. L'ALDT (m. 296) ho registra a Amposta, Mas de Barberans i Ulledecona. Joan VENY CLAR (1960, p. 140) també informa del mot en el balear. L'ALDC (m. 1047, vol. v) recull *blan* a Mas de Barberans i Ulledecona, i *tendre* i *blanet* a Amposta.

35. L'ALDT (m. 296) ho consigna a Alcanar, Sant Joan del Pas, Santa Bàrbara, la Sénia i els Valentins.

36. L'ALDT (m. 315) ho registra a Amposta, Sant Joan del Pas, la Sénia i els Valentins. Nosaltres ho hem arrellegat a Amposta amb velar semioberta. L'ALDC (m. 1125, vol. v) recull *carota* i *carlota* a Amposta, *bastonaga* a Mas de Barberans i *safranòria* a Ulledecona.

37. *Safranòria* es localitza a Lleida, a l'Urgell i a Tortosa (DCVB, vol. IX, p. 660). Pere NAVARRO GÓMEZ (1996, p. 63) també recull el fenomen a la major part de la Terra Alta i considera la inserció d'aquesta vibració com un cas de consonant adventícia. Lluís GIMENO BETÍ (1997, p. 369) anota *safranòria* a Alcanar, Ulledecona, Sant Joan del Pas i Santa Bàrbara. Nosaltres l'hem sentit a Alcanar, el Castell i la Sénia.

38. Recollit a Tortosa (<https://dcvb.iec.cat/>). L'ALDT (m. 315) ho registra a Sant Jaume d'Enveja.

Plantes, arbustos i bolets

Hem anotat les variants *maduixa* i *manduixa* a tota la comarca. Malgrat que el castellanisme *fresa* està molt estès, la forma reconeguda arreu ha estat la catalana. També són generals a la comarca *visc* i *vimen*; els geosinònims corresponents són els vehiculats formalment.

cotó-en-pèl   *cotó-en-pèl*: Al, Bc, Ca, Fr, Ga, Jp, Mb, Mu, Mv, Po, Rà, SB, Sé, SJ, Va i Ve; *cotó f[r]uix*: Am, Go i Ul.

hedra   *hedra*:³⁹ Al, Am, Bc, Ca, Fr, Go, Jp, Mu, Po, Rà, Sé, SJ, Ul, Va i Ve; *hedrera*:⁴⁰ Ga, Mb, Mv i SB.

Podem parlar de la vitalitat del *cotó-en-pèl*, si bé el geosinònim *hedra* en perd el predomini a favor de la variant *heura*.

Solució comuna: *cordell*, variant gairebé substituïda pel geosinònim *cordill*.

Fruïtes i arbres fruiters

Com a respostes generals a la comarca, tenim: *meló de moro*, forma pròpia del tortosí que està sent substituïda per *síndria* o *sandia*; *peramany*, *peramanyer*; *llima*; *ametla*, *ametler*; *anou*; *carrasca*.

Peramany i *peramanyer* es mantenen en els que coneixen els termes, però, en general, són desconeguts i se sol dir *pera d'hivern*. *Llima*, de moment, és la forma general i *anou*, ajudada per l'homofonia amb l'article femení, manté la pròtesi tant en el singular com en el plural. Tant *ametla* i *ametler* com *carrasca* alternen amb els geosinònims, amb una tendència evident a ser substituïdes les primeres per les formes palatalitzades i l'última comença a ser un terme desconegut a favor de *alzina*.

Els animals domèstics

egua   *egua*: Am, Ga, Go, Mb, Mu, Mv, Po, Rà, Sé, Ul, Va i Ve; *iegua*:⁴¹ Al, Bc, Ca, Fr, Ga, Go, Jp, Rà, SB, Sé i SJ; *haca*: Jp.

39. En punts del nord-occidental i del valencià, entre els quals, Tortosa, Morella, Castelló i València (<https://dcvb.iec.cat/>). A l'ALDC (m. 1071, vol. v), *hedra* a Ulldecona i *hedrera* a Amposta i Mas de Barberans.

40. El DCVB recull *hedrera* a Freginals (<https://dcvb.iec.cat/>).

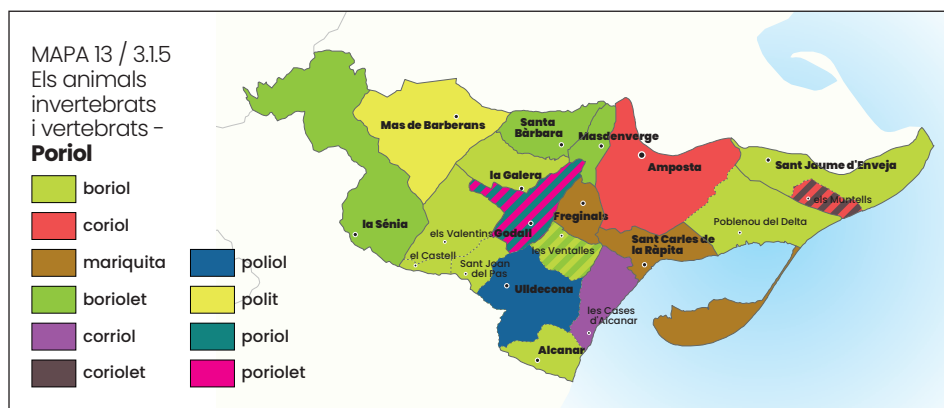
41. Respecte a la variant amb semiconsonant palatal tancada inicial, Coromines planteja que pot tractar-se d'un aragonesisme, o bé que, per fonètica sintàctica, s'haja segregat la semiconsonant. Aporta un altre exemple en què passa aquest fenomen, *la era > la iera*. Exemplifica *ieua* a Càlig, al Baix Maestrat (DECat, vol. III, p. 229). No es recull aquesta variant al DCVB. També ho anota l'ALDC (m. 1371, vol. VI) a Ulldecona i *eua* a Amposta i Mas de Barberans.

Com a respostes generals a la comarca, tenim: *espatla*;⁴² *tito*; *coa*, la variant *cua* està substituïnt la tradicional *coa*.

Els animals invertebrats i vertebrats

paloma   *paloma*: Al, Bc, Ca, Fr, Ga, Go, Jp, Mb, Mu, Mv, Rà, SB, Sé, Ul, Va i Ve; *palometa*:⁴³ Am, Po i SJ. Com ja s'ha dit més amunt, *papallona* ha passat a ser la variant que s'ha implantat a partir de l'ensenyament.

*poriol*⁴⁴   *boriol*:⁴⁵ Al, Bc, Ga, Jp, Po, SJ, Va i Ve; *coriol*: Am i Mu; *mariquita*: Fr i Rà; *boriolet*: Mv, SB, Sé i Ve; *corriol*: Ca; *coriolet*: Mu; *poliol*: Ul; *polit*: Mb; *poriol*: Go; *poriolet*: Go (mapa 20).

MAPA 20. Lèxic. Els animals invertebrats i vertebrats: *poriol*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

42. Ja hem explicat la substitució per la variant palatalitzada.

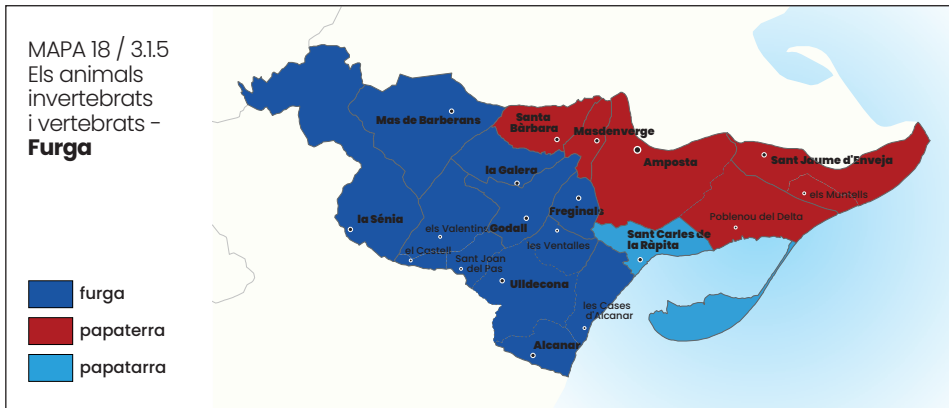
43. L'ALDT (m. 410) recull *mariposa* a Amposta. L'ALDC (m. 1530, vol. VII), *palometa* a Amposta i *paloma* a Mas de Barberans i Ulldecona.

44. El DCVB recull *poriol* a Mallorca i Menorca. Dona també notícia, en la mateixa entrada, del diminutiu *poriolet*. A l'ALDT es recullen aquestes variants: a Sant Joan del Pas, *bolio*; a Santa Bàrbara, *xinxes bordes*; a la Sénia, *gallineta*; a Ulldecona, *polidor* (m. 415). *Puriol* és la variant menorquina (DCVB, vol. VIII, p. 706). Lluís GIMENO BETÍ (1997, p. 469) recull *burio* a Alcanar, *polit* a Mas de Barberans i *polidó* a Ulldecona. L'ALDC (m. 1546, vol. VIII), *b[u]riol* a Amposta, *polit* a Mas de Barberans i *p[u]lidó* a Ulldecona.

45. A la Galera, Sant Jaume d'Enveja i les Ventalles, amb neutralització de la velar semitancada en tancada. En la variant *boriolet*, també amb neutralització a Masdenverge, Santa Bàrbara, la Sénia i les Ventalles. A la Sénia, s'anota tant *b[o]riole* com *b[u]riole*. El tancament de [o] en [u] també es pot donar en *coriol*. El mateix fenomen ocorre en *c[u]rriol* a les Cases. I Godall també presenta sengles variants amb el canvi de [o] en [u].

escarabitxa *escarabitxa*:⁴⁶ Al, Am, Bc, Ca, Fr, Ga, Go, Jp, Mu, Mv, Po, Rà, SB, Sé, SJ, Ul, Va i Ve; *escarbitxa*: Ga i Mv; *escarbat*: Mb; *pandero*: Rà.

*furga*⁴⁷ *furga*: Al, Bc, Ca, Fr, Ga, Go, Jp, Mb, Sé, Ul, Va i Ve; *papaterra*: Am, Mu, Mv, Po, SB i SJ; *papatarra*: Rà (mapa 21).

MAPA 21. Lèxic. Els animals invertebrats i vertebrats: *furga*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

fardatxo *fardatxo*: Al, Bc, Ca, Jp, Mb, Po, Rà, Sé, Ul, Va⁴⁸ i Ve; *regandaix*: Al,⁴⁹ Am, Fr, Mb, Mu, Po, Rà, SB i SJ; *sarbatxo*: Fr, Ga, Go i Mv; *sardatxo*:⁵⁰ SB (mapa 22).

46. L'ALDT (m. 413) anota *cucaratxa* a la Sénia i no obté cap resposta a Sant Jaume d'Enveja.

47. ALDC (m. 1562, vol. vii).

48. L'ALDT (m. 418) recull *sarbatxo* als Valentins.

49. Lluís GIMENO BETÍ (1997, p. 472) anota *regandaix* a Alcanar, Amposta, Sant Jaume d'Enveja i Santa Bàrbara (ALDC, m. 1614, vol. vii). En la nostra recerca, un dels informants de Sant Joan del Pas ens digué: «Lo nostre nom de per aquí és *fardatxo*».

50. A l'ALDT (m. 418) *sarbatxo* a Santa Bàrbara.

MAPA 22. Lèxic. Els animals invertebrats i vertebrats: *fardatxo*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

cullerot   *cullerot*: Al, Am,⁵¹ Bc, Ca, Fr, Mu, Mv, Po, Rà, SB i SJ;⁵² *cullereta*: Ga, Go, Jp, Mb, Sé, Ul i Va; *samaruc*: Am, Mu i Mv (mapa 23).

MAPA 23. Lèxic. Els animals invertebrats i vertebrats: *cullerot*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

51. A l'ALDC (m. 1610, vol. VII), només *samaruc* a Amposta.

52. A l'ALDT (m. 430) es recull *samaruc* a Sant Jaume d'Enveja.

moixó   *moixó*: Al, Am, Ca,⁵³ Fr, Ga, Go, Mu, Mv, Po, Rà, SB, Sé, SJ i Ve;
pardal: Bc, Jp, Mb,⁵⁴ Ul i Va.

Solucions generals: *rabosa* (forma en absoluta recessió a favor de *guineu*).

El temps. Les estacions de l'any

*primavera d'hivern*⁵⁵   *otonyo*: Al, Am, Ca, Fr, Po, Rà, SB, Sé i Va; *primavera d'hivern*: Al, Jp, Mu, SJ i Ve; *entretemps*: Ga, Go i Mb; *estivet de Sant Miquel*: Mv; *primavera de d'hivern*: Bc i Ul. La forma *primavera d'hivern* ha estat absolutament substituïda per la variant *tardor*.⁵⁶

*banyar-se*⁵⁷   *banyar-se*: Al, Am, Bc, Ca, Fr, Ga, Go, Jp, Mb, Mv, Mu, Po, SB, SJ, Va i Ve; *xopar-se*: Bc, Fr, Ga, Go, Rà, Sé⁵⁸ i Ul; *amerar-se*: Bc i Ca; *mullar-se*: Rà.

oratge   *mal oratge*: Al, Am, Ca, Go, Mb, Mv, SB, Sé, Va i Ve; *mala hora*: Bc, Ca, Fr, Ga, Jp, Po, Rà, Sé, Va i Ve; *oratge*: Al, Jp, Mu, Mv, Po, SJ, Ul i Ve.

rellotge   *relonge*: a tota la comarca (excepte a Mas de Barberans, a on fan *rellonge*, actualment, en competència amb *rellotge*).

53. Amb velar tancada a les Cases i a Sant Jaume d'Enveja, v. § 1.2.2.3 a Àngela BUJ ALFARA, 2019.

54. A l'ALDC (m. 1566, vol. VII), *moixó* a Mas de Barberans.

55. L'ALDT (m. 184) anota *primavera de l'hivern* a Amposta, *estivet* a Santa Bàrbara i *otonyo* a Mas de Barberans i Ulldecona. L'ALDC (m. 636, vol. III) anota *Sant Miquelada* a Amposta i Mas de Barberans, i *otonyo* a Ulldecona. També *otonyo*, com a segona resposta, a Amposta i Mas de Barberans.

56. Pensem que en la substitució de *primavera d'hivern* per *tardor* no hi ha influït només el model lingüístic dels llibres de text i d'altres, sinó que la comparança que l'inconscient sociolingüístic fa tothora amb la llengua veïna ha afavorit que nosaltres esborrem la locució i així ens hi iguaem amb un mot (*tardor/otoño*). Un altre cas paregut és el del *meló de moro*, que en la nostra llengua té tants de sinònims amb la mateixa formació N + SPrep: *meló d'Alger*, *meló d'aigua*... Així doncs, la substitució de *meló de moro* per *sandia* o *sindria* està servida.

57. ALDC (m. 670, vol. III).

58. L'ALDT (m. 195) apunta *banyar-se* a la Sènia.

Noms topogràfics

- corriola*⁵⁹ *corriola*: Al, Am, Bc, Ca, Fr, Jp, Po, Rà, Ul, Va i Ve; *coriola*:⁶⁰ Ga, Go, Mu, SB i Sé; *cordiola*:⁶¹ SJ; *curriola*: Mb; *curdiola*: Mv. Trobem la variant *politja* substituïnt *corriola*.
- sauló* *saldó*: Al, Ca, Bc, Fr, Ga, Go, Jp, Mb, Sé, Ul, Va i Ve; *soldó*: Am, Mu, Mv, Po, Rà, SB i SJ.

Solucions comarcals: *arena*, forma sovint substituïda per *sorra*; *depòsit*, igualment hipercorregida per *dipòsit*; *raval*, femení a tota la comarca,⁶² rep la ultracorrecció del masculí. També es recull pertot el diminutiu *ravaleta*.

Oficis

- paleta* *paleta*:⁶³ a tots els parlars excepte a Se; *obrer*: Al, Bc, Ca, Fr, Jp, Mu, Rà, Sé, Ul i Va (mapa 24).

MAPA 24. Lèxic. Oficis: *paleta*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

59. A l'ALDC (m. 729, vol. III), *curiola* a Amposta i Mas de Barberans, i *corriola* a Ulldecona.

60. Als Muntells és l'únic indret en què es recull la forma amb velar semitancada; la resta articula aquesta variant amb velar tancada.

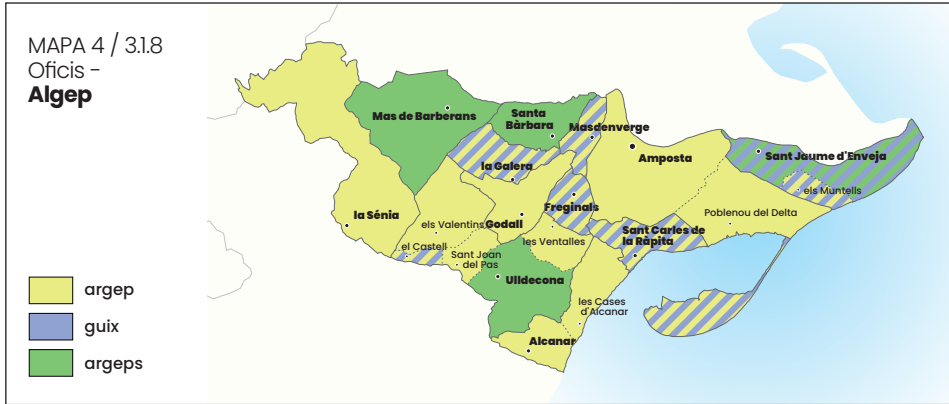
61. L'ALDC (m. 729, vol. III) ho recull amb [u] a Amposta.

62. Pere NAVARRO GÓMEZ i Miquel À. PRADILLA CARDONA (1999, p. 66) ho refereixen a propòsit del gènere de *raval* a la toponímia major. A Alcanar hi ha els carrers de la Raval i el de la Raval de Sant Isidre. En el DIEC apareix recollit *raval* amb els dos gèneres. A partir d'un informe tramès per qui signa aquesta investigació a la SF, es considerarà d'incloure també el gènere femení en la darrera edició del diccionari, tal com es coneix el mot en l'àmbit del tortosí i del balear. És present també a la toponímia urbana de Càlig o de Vinaròs, al Baix Maestrat.

63. ALDC (m. 1650, vol. VII).

*algep*⁶⁴

argep: Al, Am, Bc, Ca, Fr, Ga, Go, Jp, Mu, Mv, Po, Rà, Sé, Va i Ve; *guix*: Bc, Fr, Ga, Mu, Mv, Rà i SJ; *argeps*: Mb, SB, SJ i Ul (mapa 25).

MAPA 25. Lèxic. Oficis: *algep*.

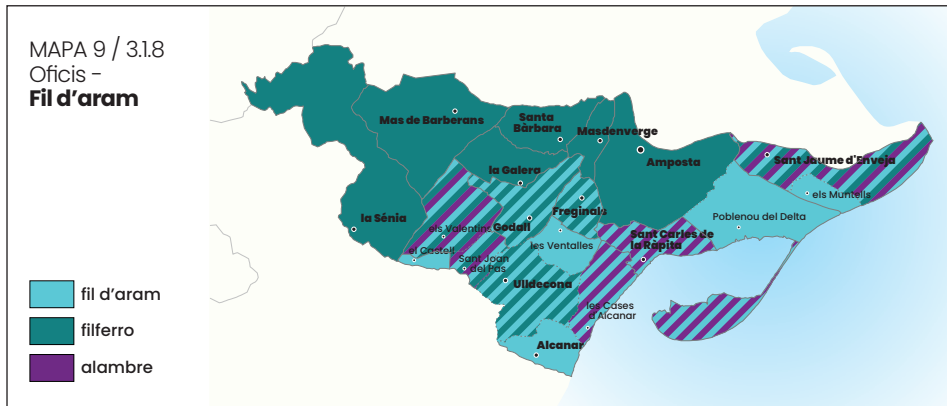
FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

- ferramentes* *ferramentes*: Al, Am, Ca, Fr, Ga, Go, Mb, Mu, Mv, Po, Rà, SB, SJ, Ul, Va i Ve; *arreus*: Al, Bc, Ca, Fr, Go, Mv, Sé i Va; *aïnes*:⁶⁵ Al, Jp, Mu, Po, SB, Va i Ve; *trastes*: Mu i SJ; *aïnes*: Al.
- deprendre* *deprendre*: Al, Am, Bc, Fr, Ga, Jp, Mb, Mv, Po, Rà, SB, Sé, SJ, Ul, Va i Ve; *adeprendre*: Ca, Go i Mu. Variants que van desaparèixer a favor de *aprendre*.
- fil d'aram* *fil d'aram*: Al, Bc, Ca, Fr, Go, Jp, Mu, Po, Rà, SJ, Ul, Va i Ve; *filferro*: Am, Fr, Ga, Go, Jp, Mb, Mv, SB, Sé, SJ, Ul i Va; *alambre*: Ca, Jp, Rà, SJ i Va (mapa 26).

64. A l'ALDC (m. 1652, vol. VII), *guix* a Amposta i Mas de Barberans, i hi apareix com a segona resposta a Uldecona; *argep* a Uldecona.

65. El Castell: «*Aïna* és un poval o un cubell»; Sant Joan del Pas: «*Les ferramentes* són les aïnes»; la Ràpita: «*Aïnes*: una cassola» (Àngela BUJ ALFARA, 2019).

MAPA 26. Lèxic. Oficis: *fil d'aram*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

Solucions comunes: *faena*, forma catalana sobre la qual recau un fort perjudici en identificar-la com a castellana i substituir-la per *feina*. És constant aquesta hipercorreció en l'ensenyament i en altres àmbits formals.

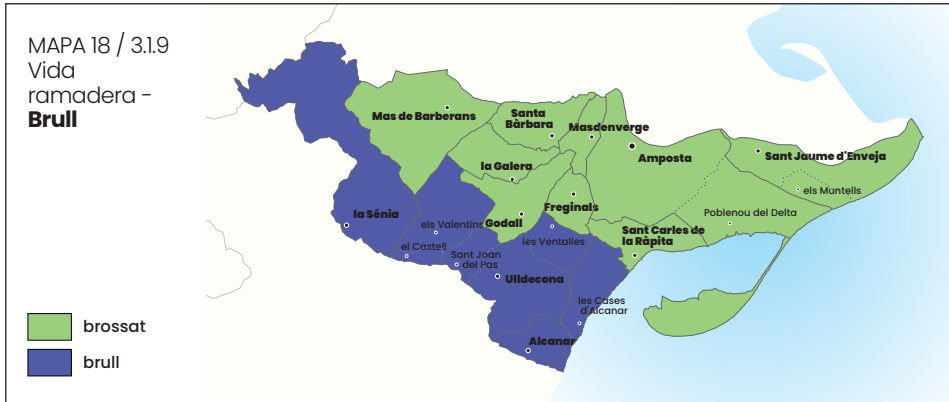
Vida ramadera

rabera   *rabera*: a tot arreu; *ganado*:⁶⁶ Al, Ga, Mv, SB i Sé.
*brull*⁶⁷   *brossat*: Am, Fr, Ga, Go, Mb, Mu, Mv, Po, Rà, SB i SJ;⁶⁸ *brull*: Al, Bc, Ca, Jp, Sé, Ul, Va i Ve (mapa 27). Aquestes variants no s'empren quan es refereix al sinònim de les postres *mel i mató*. No se'n fa servir cap de les dos.

66. Joan VENY CLAR (1991, p. 110).

67. A l'ALDC (m. 1399, vol. VI), *brossat* a Amposta. A la mateixa font, a Mas de Barberans s'anota *colada* i *brossat*. A Ulldecona els termes documentats són *colada* i *brull*.

68. L'ALDT (m. 364) anota *brusat* a Sant Jaume d'Enveja.

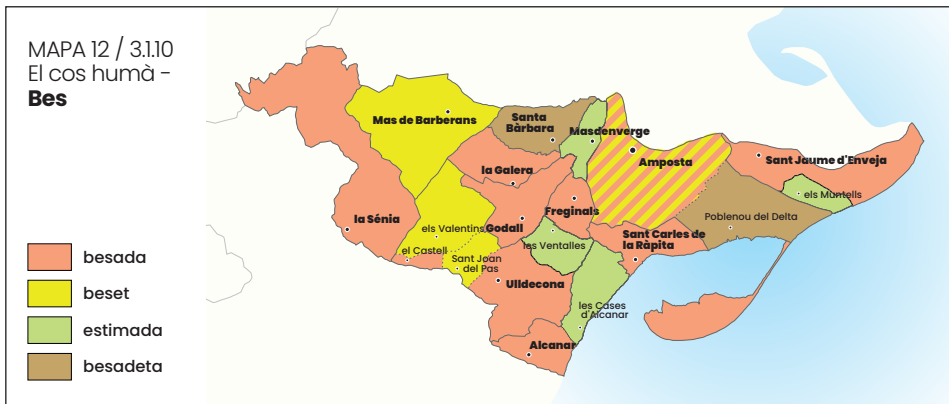
MAPA 27. Lèxic. Vida ramadera: *brull*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

motle   *motle*:⁶⁹ a tot arreu excepte a Va, a on fan *mòtlec*. Actualment, és força usada la variant *motllo*.

El cos humà

bes   *besada*: Al, Am, Bc, Fr, Ga, Go, Rà, Sé, SJ i Ul; *beset*: Am, Jp, Mb i Va; *estimada*: Ca, Mu, Mv i Ve; *besadeta*: Po i SB (mapa 28).

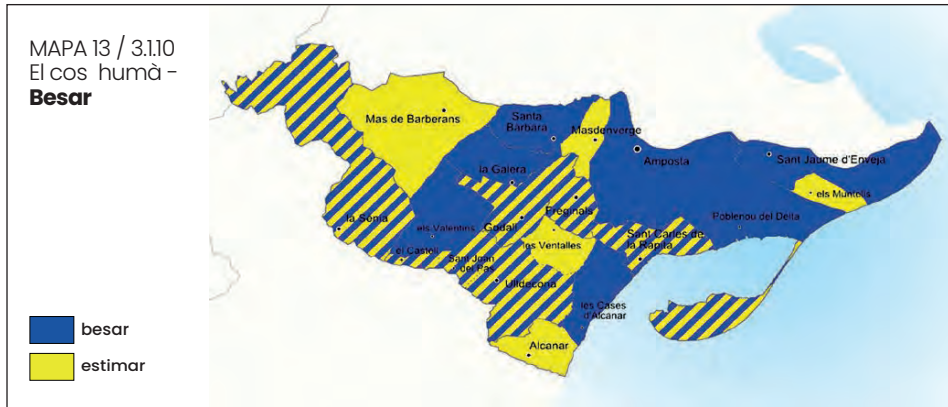
MAPA 28. Lèxic. El cos humà: *bes*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

69. A l'ALDC (m. 1398, vol. VI), *formatgera* i *mo[ll]e* a Amposta; *formatgera* a Mas de Barberans; *motle* a Ulldescona.

*besar*⁷⁰

besar: Am, Bc, Ca, Fr, Ga, Go, Jp, Po, Rà, SB, Sé, SJ, Ul i Va; *estimar*: Al, Bc, Fr, Go, Jp, Mb, Mu, Mv, Rà, Sé, Ul i Ve (mapa 29).

MAPA 29. Lèxic. El cos humà: *besar*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

*xuplar*⁷¹

xuplar: Al, Bc, Ca, Jp, Po, Rà, Sé, Ul, Va i Ve; *xuclar*: Am, Fr, Mb, Mu, Mv, SB i SJ; *xupar*: Fr, Ga, Go i Mv.

clatell

clatell: a tot arreu; *b[a]scoll*: Al, Bc, Ca, Jp, Mu, Mv, Po, Rà, SB, Sé, Ul, Va i Ve.

*renyons*⁷²

r[i]nyons: Bc, Ca, Go, Mb, Mu, Mv, Rà, SB i Va; *r[a]nyons*: Al, Am, Ga, Jp, Po, Sé i Ul; *renyons*: Fr, SJ i Ve; *rebles*: Al i Va. Actualment, la variant assimilada *r[o]nyons* està substituïnt *r[i]nyons*, talment com *r[o]dó* per *r[e]dó*.

calbot

calbot: a tot arreu; *carxot*: Am, Fr i Sé; *clatellada*: Bc, Ga, SJ i Va.

70. De l'àrea del mot i derivats de *bes* en parla Joan VENY CLAR (1958-1959, p. 122 i 123). La informació recollida a l'ALDT inclou el lexema *bes-* en algunes perífrasis —*fer un beso, donar un beset...*— en alguns punts, però no la variant *besar*: Alcanar, Sant Joan del Pas, els Valentins i Sant Jaume d'Enveja. A Santa Bàrbara i la Sénia no obté cap resposta. L'ALDC (m. 3, vol. 1) anota *besar* a Mas de Barberans. Respecte a aquesta accepció de la variant *estimar*, és interessant fer notar la possible sinècdoque entre el sentiment d'estimació i la seua perllongació visible, materialitzada en aquesta extensió de l'ús del verb *estimar* per a l'acció física inherent en el verb *besar*. Sant Joan del Pas: «Un *petó* és català» (Àngela BUJ ALFARA, 2019).

71. L'ALDC (m. 56, vol. 1) anota *se mama* a Amposta i *se mame* a Ulledecona. Cal dir que el so final de *mame* a Ulledecona hauria de ser més aviat una palatal semioberta.

72. Ulledecona: «*Rebles* és més de vell» (Àngela BUJ ALFARA, 2019). L'ALDC (m. 71, vol. 1) apunta *renyons* a Amposta, *ranyons* a Mas de Barberans i també *rinyons* a Ulledecona. A Àngela BUJ ALFARA (2000b, p. 93) hem estudiat la variant *rebles*.

*diarrea*⁷³

diarrera: a tot arreu; *caguetes*: Al,⁷⁴ Jp i Ve; *cagueroles*: Rà; *cambres*: Ga; *cursos*: Go; *diarrea*: Ga (mapa 30).

MAPA 30. Lèxic. El cos humà: *diarrea*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

*vacacions*⁷⁵

vacacions: Al, Bc, Ca, Fr, Ga, Go, Jp, Mb, Mv, Rà, SB, SJ, Ul, Va i Ve; *vagacions*: Am, Fr, Mu, Po, Sé i Ve; *vagances*: Am i Ve. Variant en substitució per *vacances*.

afanyar

afanyar: Am, Fr, Ga, Go, Mu, Mv, Po, Rà, SB i SJ; *afanar*: Al, Bc, Ca, Jp, Mb, Sé, Ul, Va i Ve.

Solucions comunes a la comarca: *afonar*; *dolent*, en recessió a favor de *malalt*; *febr[a]*, amb *-a* final analògica (comença a alternar amb la variant *febre*); *g[i]noll*, que està sent substituït per *g[e]noll*; *xulit*.

La casa

cossiet

cossiet:⁷⁶ a tot arreu excepte a Mb; *test*: Mb; *testet*: SJ (mapa 31).

73. L'ALDT (m. 46) recull *caguetes* i *cursos* a Ulldecona; *caguera* i *cagarrines* a Mas de Barberans. Joan VENY CLAR (1991, p. 109) explica l'atracció del sufix *-era* en aquest mot, juntament amb el seu paralelisme amb l'aragonès. De vegades, però, també es pot donar el fenomen contrari, és a dir, la pèrdua de *-r* en la terminació *-era*, com en el cas de *cansera* > *cansea*, que a voltes hem sentit arreu.

74. A Alcanar també hem sentit, com a eufemisme, *caguetes murcianes*.

75. L'ALDT no en recull cap d'aquestes.

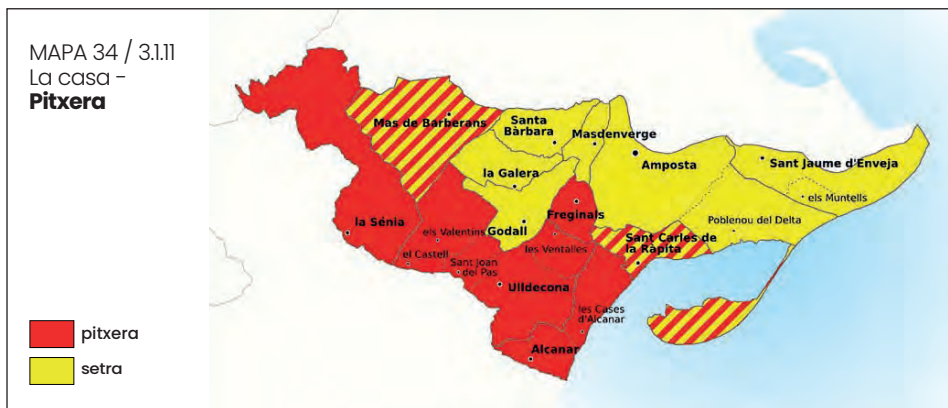
76. El DCVB localitza *cossiet* a Mallorca i a Eivissa.

MAPA 31. Lèxic. La casa: *cossiet*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

- estalzí*   *estalzim*: Am, Fr, Ga, Go, Mb,⁷⁷ Mu, Mv, Po, Rà, SB i SJ; *estalzí*: Al, Bc, Ca, Jp, Sé, Ul, Va i Ve.
- pitxera*   *pitxera*: Al, Bc, Ca, Fr, Jp, Mb, Rà, Sé, Ul, Va i Ve; *setra*: Am, Ga, Go, Mb, Mu, Mv, Po, Rà, SB i SJ (mapa 32).

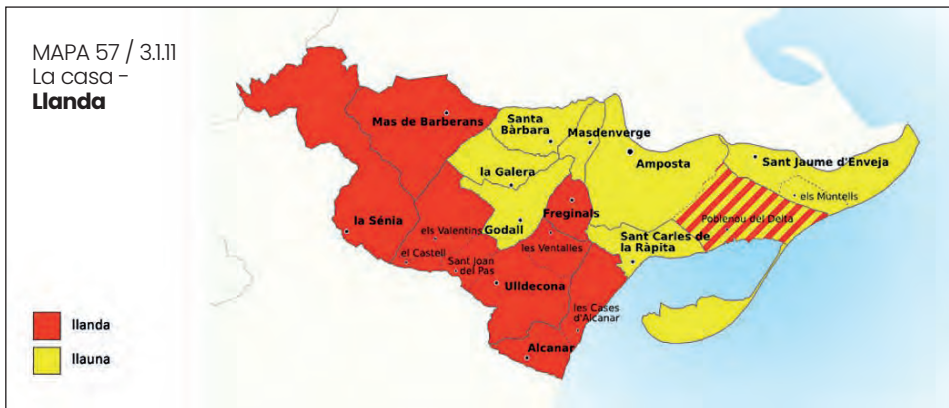

MAPA 32. Lèxic. La casa: *pitxera*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

77. El DCVB (vol. v, p. 506) recull *estalzim* a Tortosa, Castelló i a València. La variant amb epítesi és la majoritària; ja la recollíem en Àngela BUJ ALFARA (2001, p. 84). Lluís GIMENO BETÍ (1997, p. 155) també recull aquesta variant a la part nord-montsianenca, si bé apareix la forma *estralzim* a Mas de Barberans (ALDT, m. 102), variant que nosaltres no hem recollit en cap de les nostres investigacions. A l'ALDC (m. 316, vol. II), *estralzim* a Mas de Barberans.

<i>escatxill</i>	<i>escatxill</i> : Al, Am, Bc, Ca, Ga, Go, Jp, Mb, Mu, Rà, SB, Sé, SJ, Ul, Va i Ve; <i>escarritx</i> : Fr, Mv i Po; <i>escatill</i> : Sé.
<i>xocolate bullit</i>	<i>xocolate bullit</i> : ⁷⁸ Al, Am, Bc, Ca, Ga, Jp, Mu, Mv, Po, Rà, Sé, SJ, Ul i Va; <i>xocolate cuit</i> : Fr, Go, Mb, Mv, SB i Ve.
<i>llanda</i>	<i>llanda</i> : ⁷⁹ Al, Bc, Ca, Fr, Jp, Mb, Po, Sé, Ul, Va i Ve; <i>llauna</i> : Am, Ga, Go, Mu, Mv, Po, Rà, SB i SJ (mapa 33).

MAPA 33. Lèxic. La casa: *llanda*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

*lladriola*⁸⁰ *vidriola*:⁸¹ Am, Ca, Fr, Ga, Go, Mb, Mu, Mv, Po, Rà,⁸² SB, SJ i Ve; *jodriola*: Al, Bc, Ca, Jp i Va; *jodrigola*: Sé; *rodiola*:⁸³ Ul; *rodriola*: Ve. Totes aquestes variants estan substituïnt-se per *guardiola*.

78. *b[o]llit* a la Galera i Sant Jaume d'Enveja; *b[o]llit* i *b[u]llit* a Poblenuu i la Ràpita.

79. Freginals: «La *llanda* és lo que es posa al forn. La *llauna* és lo material» (Àngela BUJ ALFARA, 2019). A Ulledecona i a Mas de Barberans expliquen les diferències entre *llanda*, *llanta* i *llauna*: «Lo cercol de ferro era de *llanta*, *llanda* és una atra cosa», «Lo cercol és de *llauna*, la *llanda* és del forn» (Àngela BUJ ALFARA, 2019). Joan VENY CLAR (1991, p. 105 i 106) indica que l'aragonesisme *llanda* abraça tot el País Valencià i algun punt del Matarranya i que al nord de la Sénia ja apareix *llauna*. Tal com reporta amb les primeres dades entenem que situa ja *llauna* a partir de la Sénia, i seria la frontera administrativa la que marcaria el límit entre *llanda* i *llauna*. Les dades que obtenim mostren que *llanda* també es troba enllà del riu de la Sénia.

80. Lluís GIMENO BETÍ (1997, p. 537) dona les variants següents: *judriola* a Alcanar, Sant Joan del Pas i els Valentins; *jodrigola* a la Sénia; *rodiola* a Ulledecona. L'Alcover (DCVB, vol. VI, p. 444) anota *jodriola* a Girona i *rodiola* a Ciutadella.

81. En punts del nord-occidental i del valencià, pròxims a aquesta comarca, trobem indrets en què també es recull *vidriola*, com a Vinaròs o Tortosa.

82. També, *vedriola* a la Ràpita.

83. Recollit a Ciutadella pel DCVB.

Solucions comunes: *acovidats; barandat; bres*, en total recessió a favor de *bres-sol*; *c[wa]rtina; ensalada*, al costat de *amanida* (se n'ha restringit molt l'ús); *escuranda; espill; florera* (hi ha la diferenciació semàntica que si és una planta que es troba en un cossiet s'anomena *florera*, però les silvestres o les sembrades són *plantetes*; amb aquesta metonímia se'n diferencien els usos); *fumeral*, que notem que va desplaçant-se per *xemeneia*; *juí*, que va sent substituït per *judici*; *lleixa; llèpol* (a hores d'ara estan força esteses *llaminer i llaminadura* per *llepolia*); *rafal; xocolate*.

Indumentària

calces *calces*:⁸⁴ a tot arreu; *mitges*:⁸⁵ Al, Am, Bc, Go, Mv, SB i Va; *antipares*: Po (mapa 34). La forma *calces* es troba en recessió per l'ús generalitzat de *mitges*.

MAPA 34. Lèxic. Indumentària: *calces*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

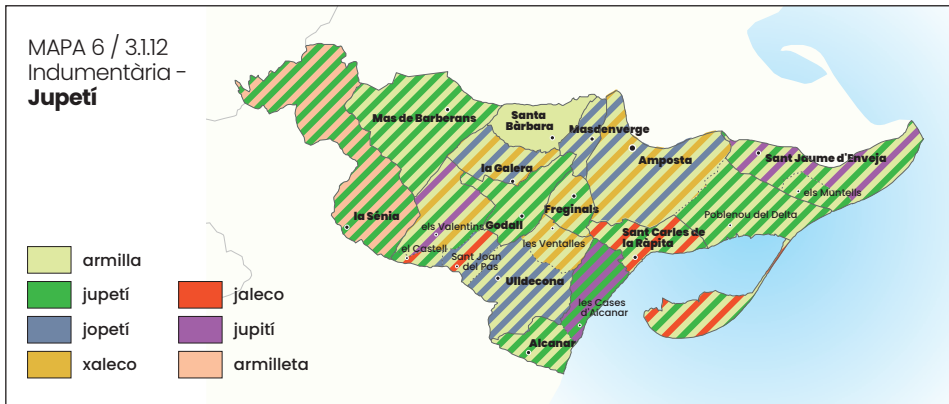
*jupetí*⁸⁶ *armilla*: Al, Am, Bc, Fr, Ga, Go, Jp, Mb, Mu, Mv, Po, Rà, SB, SJ, Ul, Va i Ve; *jupetí*: Al, Bc, Ca, Fr, Go, Mb, Mu, Po, Rà, Sé, SJ i Va; *j[o]petí*:⁸⁷ Am, Bc, Ga, Jp, Mv i Ul; *xaleco*: Am, Fr, Ga, Va i Ve; *jaleco*: Bc, Jp i Rà; *jup[i]tí*: Ca, SJ i Va; *armilleta*: Sé (mapa 35).

84. ALDC (m. 210, vol. II).

85. L'ALDT (m. 73) recull, també, *mitges* a Sant Joan del Pas.

86. A l'ALDT (m. 81), no s'hi anoten les variants *jupití*, *armilleta* ni *jupinet*. L'ALDC (m. 189, vol. I) recull *jopetí* també a Mas de Barberans i *cos* a Ulldecona.

87. Joan VENY CLAR (2003, p. 361) creu que aquesta articulació de velar semitancada correspon a un sistema fonètic alternatiu i no a un fenomen d'hipercorrecció, com s'ha considerat habitualment.

MAPA 35. Lèxic. Indumentària: *jupetí*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

Solucions comunes: *calcetí* (es dona sovint la hipercorrecció *mitjons*).

La família

*comare*⁸⁸ *madrina*: Am, Fr, Ga, Mu, Mv, Po, Rà, SB i SJ; *comare*: Al, Bc, Ca, Jp, Sé, Ul, Va i Ve; *comadrona*: Am, Go, Jp, Mb, Mv, Rà i Va (mapa 36). Notem que la variant *comare* està sent substituïda per *llevadora*.

88. L'ALDT recull també *comadrona* als Valentins i *madrina* a Mas de Barberans, i no anota cap resposta a Amposta, Santa Bàrbara i Sant Jaume d'Enveja. Sant Joan del Pas: «*Comare*, abans sí»; Masdenverge: «*Madrina*, de la guerra pac aquí»; la Ràpita: «*Madrina* antes, ara es diu *comadrona*»; Sant Jaume d'Enveja: «A altres llocs diuen *comare*» (Àngela BUJ ALFARA, 2003, p. 152). L'ALDC (m. 479, vol. III) apunta *comadrona* a Mas de Barberans.

MAPA 36. Lèxic. La família: *comare*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

Solucions generals a la comarca: *iaio/iaia*; *xic, xica* i *xiquet*,⁸⁹ *xiqueta* (en àmbits formals substituïdes per *noi, noia* i *nen, nena*); *com te diuen?*,⁹⁰ actualment s'està arraconant a favor de *com te dius?* O *com et dius?*, i la resposta, per tant, passa a ser *me dic* o *em dic*, amb el pronom reforçat també, i no *me diuen*. La forma tradicional de mostrar afecte, amor per algú, és amb el verb *voler* (aquest verb està en recessió a favor de *estimar*, verb que és sinònim de *besar*; en aquest cas, s'està canviant *estimar* per *besar* i, aleshores, *estimar* adopta el significat de 'amar', 'voler').

Festes religioses

dolçaina   *dolçaina*: Fr, Ga, Jp, Po, SB, Sé, SJ, Ul i Ve; *donçaina*: Al, Am, Bc, Ca, Jp, Mu, Mv i Rà; *dolçanya*: Fr, Go, Mb i Va. L'ús de la dolçaina i del tabalet pels nostres pobles era un costum molt habitual en començar unes festes, de fer-hi passacarrers. Actualment, aquests instruments ja han perdut aquest protagonisme.

Solucions comunes: *temoric* (adjectiu derivat de *temor*); tant el substantiu com l'adjectiu s'alternen, cada vegada més, amb les variants *por* i *poruc*. La variant metatitzada de *miracle* —*milacre*— està sent substituïda per la variant sense metatitzar.

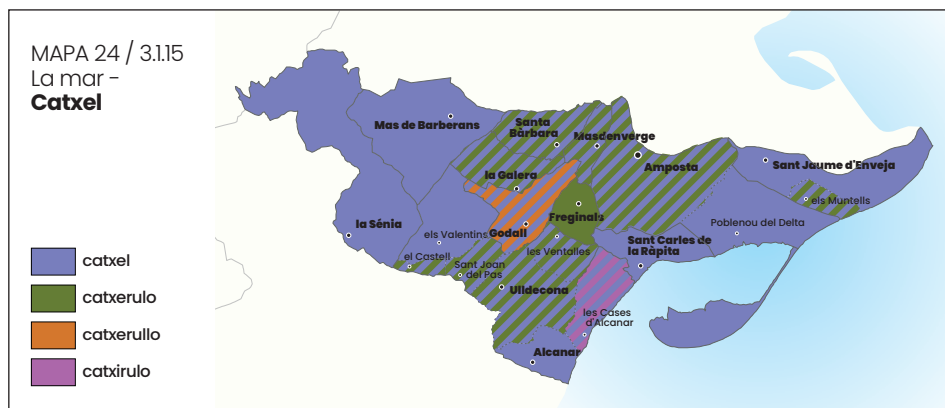
89. Com a vocatiu es fa servir, sovint, *nen!*

90. Ulldecona: «*Com te diuen? Com te diuen? No: com et diuen?*» (Àngela BUJ ALFARA, 2019).

La mar

llangostí
*catxel*⁹²

llangostí: a tot arreu excepte a Go; *llangüestí*:⁹¹ Go.
catxel: a tota la comarca excepte a Fr; *catxerulo*: Am, Bc, Fr, Ga, Jp, Mv, Mu, My, SB, Ul i Ve; *catxerullo*: Go; *catxirulo*: Ca (mapa 37).

MAPA 37. Lèxic. La mar: *catxel*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

Solucions comunes: *abadejo* (formalment, en comerços i restaurants se substitueix per *bacallà*); *calamar*; *cavalla*; *escrita*; *polp* (el manteniment de la lateral es manté a nivell col·loquial, però formalment sol desaparèixer).

Els jocs

*milotxa*⁹³

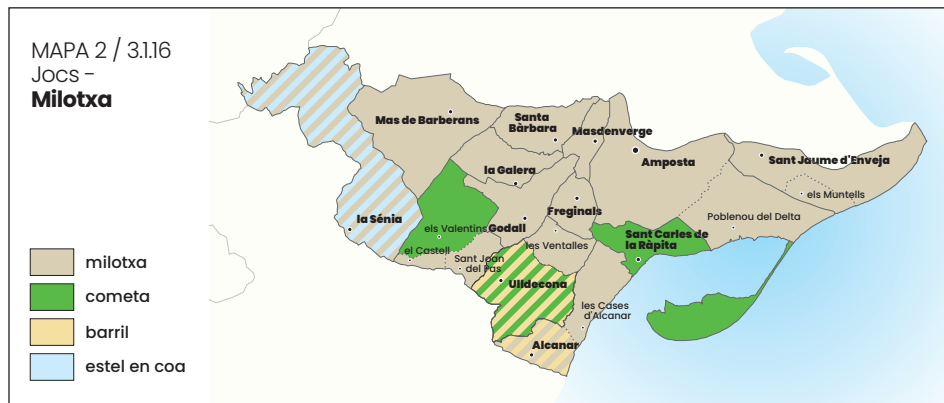
milotxa: Al, Am, Bc, Ca, Fr, Ga, Go, Jp, Mb, Mu, My, Po, SB, Sé i SJ; *cometa*: Rà, Ul i Va; *barril*: Al i Ul; *estel en coa*: Sé (mapa 38).

91. A Goday el *llangüesto* és del camp. A Ulldecona el de camp s'anomena *llangostí de rostoll*.

92. Col·loquialment i a les cartes dels restaurants, trobem *catxel* en competència amb *escopinya* i *berberetxo*.

93. L'ALDC (m. 598, vol. III) anota *barril* a Amposta i Ulldecona; *milotxa* a Amposta i Mas de Barberans. El Castell: «*Milotxa* un que està plantat, aixís de consevol manera»; Godall: «I això sas lo qué és? És la *milotxa*. Això és la *milotxa*. A fora d'aquí no ho haguessa dit, però ara com que això de les paraules, ho dic. Bueno, perque a la millor, fora d'aquí una cometa, un estel. Però aquí diem una *milotxa*. És que aquí a moltes coses..., fora d'aquí algunes paraules les tens a la punta de la llengua, però no t'atreveixes a dir-les perque sonen així. És lo autèntic d'aquí nostre, però en català-català... A la millor aniran i diran: —Què és una *milotxa*?». Els Muntells: «Ara hi diuen un *estel*»; Masdenverge: «Un *cometa* diuen, natros no en teníem; la Ràpita: «*Cometa*, pareix una *milotxa*, més tot sola que una *milotxa*» (Àngela BUJ ALFARA, 2001, p. 107; 2004, p. 22).

Les variants catalanes *milotxa*, *barril* i *estel en coa* s'han reemplaçat per *estel*.

MAPA 38. Lèxic. Els jocs: *milotxa*.

FONT: Àngela BUJ ALFARA, 2019.

trompitxa *baralluga*: Am, Ga, Go, Mb, Mu, Mv, Po, Rà, SB, SJ i Ve; *trompitxa*: Al, Bc, Ca, Fr, Jp, Sé i Va; *trompitxol*: Jp, Fr, SB i Ul. La *baldufa* ha ocupat els usos dels derivats de *trompa* i *baralluga*.

Solucions comunes: *birles* (sovint reemplaçada per la variant *bitlles*); *joguet* (s'ha estès la variant *joguina* en força contextos).

AL TANCAT

A partir de tots els exemples exposats hem volgut deixar constància d'aquelles formes compartides que denoten un contínuum lingüístic. És clar que les formes generals de la llengua també s'hi troben, però les que no compartim administrativament el nord i el riu de la Sénia són les que ens han interessat especialment, ja que la llengua no marca fronteres, sinó que són les persones les qui, a partir de fronteres mentals, les situen. Per això, és important adonar-nos que en escapar el contínuum lingüístic creem una llengua que es basa en la diferenciació d'uns parlars del nord enfront d'uns altres del sud. Aquesta progressió de trets és igual de rellevant mantindre-la al sud del riu, ja que, en promocionar ja siga trets fonètics —com la sensibilització de la vibrant final dels infinitius— o morfològics —com la desinència *-e* al present d'indicatiu—, o bé variants lèxiques més meridionals que igualen els parlars del nord del País Valencià a altres parlars valencians, el greuge que s'està establint és el mateix que al Montsià, el Baix Ebre, la Terra Alta o

la Ribera d'Ebre, en adoptar formes del català central en detriment de les pròpies, que, com hem dit, tenen continuïtat més al sud.

En gairebé els dos-cents exemples mostrats, hem hagut d'afegir «es troba substituït per», «formalment desapareix», «s'està arraconant», «està en recessió», «es dona sovint la hipercorrecció», «rep la ultracorrecció», etc. Un reguitzell d'expressions sinònimes per a evidenciar la falta de referents formals que normalitzen les variants exposades, fet que té com a conseqüència directa la inseguretat dels parlants, els quals es veuen abocats a substituir les formes genuïnes per les que sempre han vist vehiculades en registres més formals. No es tracta, com de vegades s'ha reivindicat, de crear un altre estàndard, ens carregariem d'estàndards..., i ja tenim un estàndard que precisament s'ha entès que és polimòrfic, però aquest polimorfisme no es mostra ni es difon prou; és més, en moltes tribunes encarregades de saber-lo es desconeix. I si els agents normalitzadors el desconeixen o no l'usen, no esperarem que particularment els usuaris que no en són professionals el coneguen, i més quan els encarregats de difondre aquest polimorfisme no sempre ho fan.

De solucions, poden cercar-se'n si es dona un ensenyament als professionals més acurat i que atenga la globalitat de la llengua i segueixca les directrius de l'IEC i no només allò que trobem als llibres de text o que ens van ensenyar. Caldria, penssem, una consciència lingüística nacional més compromesa i afavoridora de la coneixença dels territoris i dels parlants. No fa tant que, des del Departament d'Ensenyament d'aleshores, es promovien els intercanvis lingüístics entre alumnes de diferents parts del domini. Som conscients que el que exposem no és res sense un compromís ferm i convençut per part dels responsables que treballen en això i ho afavorisquen. Ja sabem també que un espai comunicatiu comú ens és imprescindible, però només donem un apunt d'allò que coneixem més de prop, que és l'ensenyament.

El que constatem, doncs, és un seguit de defeccions lingüístiques. I ja ens agradaria equivocar-nos, però l'empobriment i la compartimentació de la llengua ja són aquí. Només és qüestió d'uns anys, d'uns pocs anys, que les característiques lingüístiques que hem esbossat deixen de ser representatives del nuc que, encara, hem segut a temps de mostrar. Tant de bo, les nostres previsions fossen errades, però l'anivellament lingüístic enfront de l'enriquiment és el futur que li espera a la llengua catalana parlada en aquestes comarques centrals.

En alguna cosa som els primers: segons l'*Enquesta d'usos lingüístics de la població* del 2018, aquestes terres són les que tenen el percentatge d'ús del català més elevat de Catalunya: el 72,2 % té el català com a llengua habitual. Si, a aquestes dades, n'haguéssim d'afegir unes altres relatives a interferències lingüístiques que s'haurien d'evitar, al manteniment de la llengua independentment de la procedència de l'interlocutor i a l'ús de les formes genuïnes que no són exclusives i que ei-

xamplen la llengua i ens retroalimenten, perquè n'augmentem els referents, faríem una introspecció de la naturalesa d'aquesta llengua. Si en l'àmbit que ens ocupa, del canvi lingüístic, el resultat és eliminar formes catalanes, el conjunt de referents catalans minva i, en disminuir, té més pes també el referent exolingüístic; això vol dir que la llengua perd cabal i, en perdre cabal, s'eixuga i és probable que ragen altres aigües, perquè una causa important d'això, al capdavant, és que sabem més castellà que català i el referent de l'altra llengua sempre el tenim a punt.

ÀNGELA BUJ ALFARA
Professora de llengua i literatura catalanes
a l'Institut Sales i Ferré d'Ulledecona

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Antoni; MOLL, Francesc de Borja (1988). *Diccionari català-valencià-balear* [en línia]. Palma de Mallorca: Moll. <<https://dcvb.iecat.net>>.
- ALCOVER SUREDA, Antoni M. (1929-1932). «Flexió verbal en els dialectes catalans». *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, vol. II (1929), p. 73-184; vol. III (1930), p. 13-168; vol. IV (1931), p. 9-104; vol. V (1932), p. 9-72.
- ARAGONÉS SALVAT, Albert (1996). *La llengua del Baix Ebre i del Montsià: Un model de llengua estàndard oral*. Tortosa: Generalitat de Catalunya. Direcció General de Política Lingüística. Centre de Normalització Lingüística de les Terres de l'Ebre.
- ARAGONÉS SALVAT, Albert; DURAN, Jordi; INGLA, Montserrat (2004). *Català per a periodistes de les Terres de l'Ebre*. Tortosa: Associació Universitat d'Estiu de les Terres de l'Ebre; Valls: Cossetània.
- BARNILS GIOL, Pere (1916). «Pròleg». A: MESTRE I NOÈ, Francesc. «Vocabulari català de Tortosa». *Butlletí de Dialectologia Catalana* [Barcelona], vol. III, p. 80-114.
- BELTRAN I CAVALLER, Joan S. (1982). *El subdialecte tortosí: Una parla de transició*. Tortosa: J. S. Beltran.
- (1986). *L'estàndard occidental: Una proposta sobre l'estàndard català a les terres del darrer tram de l'Ebre*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica.
- (1987). «L'estàndard català a la zona de parla tortosina». *Com Ensenyar Català als Adults* [Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura], núm. 14, p. 22-26.
- (1991). «Problemes de l'estandardització del català a les nostres comarques». Comunicació presentada a la XXXVII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Amposta. [Treball inèdit]
- (1998). «El procés d'estandardització a les Terres de l'Ebre». A: CANO I IVORRA, M. Antònia; MARTINES, Josep; MARTINES, Vicent. *Un món de llengües. Actes de les V-IX Jornades de Sociolingüística de la Nucia (Marina Baixa)*. Alcoi: Marfil, p. 45-58.
- (2004). «El contacte entre llengües a les Terres de l'Ebre i l'estandardització del català». *Beceroles: Lletres de Llengua i Literatura* [Alcanar: Centre d'Estudis Lingüístics i Literaris de les Comarques Centrals dels Països Catalans], núm. I, p. 41-56.

- BELTRAN I CAVALLER, Joan S. (2010). *Vocabulari de cruïlla: Els mots de les Terres de l'Ebre i del Maestrat en el context del català formal*. Benicarló: Onada. 2 v.
- BELTRAN CALVO, Vicent; SEGURA-LLOPES, Carles (2018). *Els parlars valencians*. 2a ed. València: Publicacions de la Universitat de València.
- BORRÀS-COMES, Joan. «Antiga diòcesi de Tortosa». *Ilercavònia* [en línia]. <https://ilercavonia.fandom.com/wiki/Di%C3%B2cesi_de_Tortosa?file=Antiga_di%C3%B2cesi_de_Tortosa.svg> [Consulta: 30 maig 2018].
- BUJ ALFARA, Àngela (1999). «L'articulació de la /a/ àtona final a la comarca del Montsià». *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica* [Ulldecona], núm. 79: *Actes del XXIII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica (Ulldecona, 25 i 26 d'octubre de 1997)*, p. 119-141.
- (2000a). *El 'Vocabulari català de Tortosa', de Francesc Mestre i Noé: Una anàlisi lexicogràfica*. Tortosa: Cinctorres Club.
- (2000b). «El Montsià: un exemple d'anàlisi semàntica». A: PUSCH, Claus D. (ed.). *Katalanisch in Geschichte und Gegenwart: Sprachwissenschaftliche Beiträge - Estudis de Lingüística*. Tübingen: Stauffenburg Verlag. (DeLingulis; 1), p. 89-100.
- (2001). *Lèxic del Montsià: Estudi geolingüístic I*. Amposta: Consell Comarcal del Montsià.
- (2003). «Alguns trets lingüístics comuns entre la parla d'Alcanar i el valencià». A: *Actes del II Congrés d'Història d'Alcanar (Alcanar, 1, 2 i 3 de desembre de 2000)*. Alcanar: Ajuntament d'Alcanar, p. 123-162.
- (2004). «Perfil semàntic en diversos significants». *Beceroles: Lletres de Llengua i Literatura* [Alcanar: Centre d'Estudis Lingüístics i Literaris de les Comarques Centrals dels Països Catalans], núm. 1, p. 17-39.
- (2005). *Model de llengua per a l'ensenyament. Montsià, Baix Ebre, Terra Alta, Ribera d'Ebre*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament. [Treball inèdit]
- (2006). «El nostre parlar». A: BLANQUET, Eduard; RAMOS, Alex. *Amposta*. Benicarló: Onada, p. 107-110.
- (2008). «Anàlisi d'un tret morfològic de la parla del Maestrat: la desinència -o de la primera persona del singular del present d'indicatiu. Normativa i llibres de text». *CEM* [Benicarló: Centre d'Estudis del Maestrat], núm. 80: *XI Jornades d'Estudi del Maestrat (La Salzedella, 10-12 d'octubre de 2008)*, p. 138-149.
- (2011). «El parlar d'Alcanar en el context del tortosí i el balear». A: *III Congrés d'Història d'Alcanar*. Alcanar: Ajuntament d'Alcanar, p. 449-464.
- (2019). *Els parlars del Montsià: Estudi geolingüístic* [en línia]. Tesi doctoral. Universitat de València. <<https://roderic.uv.es/handle/10550/70829>>.
- BUJ ALFARA, Àngela (coord.) (2003). *Cantem i contem: Cançons i contes per a les nostres escoles* [en línia]. <<http://www.xtec.cat/~abuj/cantemicontem/default.htm>> [Consulta: 30 maig 2022].
- CARCELLÉ I FREIXAS, Pep (1993). *Descripció del parlar de Sant Carles de la Ràpita*. Sant Carles de la Ràpita: Patronat d'Acció Cultural de la Ràpita.
- CASANOVAS CATALÀ, Montserrat; CREUS BELLET, Imma (1999). «Apunts sobre el lleidatà: fonètica i morfosintaxi». *Zeitschrift für Katalanistik*, vol. 12, p. 83-108.
- CASTELLÀ ESPUNY, Carles M. (2003). «“Encara queden hòmens jòvens?” Sobre el manteniment de la nasal alveolar en els plurals dels antics proparoxítons llatins». A: *Actes*

- del II Congrés d'Història d'Alcanar (1, 2 i 3 de desembre de 2000). Alcanar: Ajuntament d'Alcanar, p. 169-183.
- CASTELLÀ ESPUNY, Carles M. (2018). *El tortosí del Baix Ebre i l'estàndard: Descripció lingüística, anàlisi i propostes*. Benicarló: Onada.
- COLOMINA I CASTANYER, Jordi (1995). *Els valencians i la llengua normativa*. València: Generalitat Valenciana. Conselleria d'Educació i Ciència; Alacant: Institut de Cultura Juan-Gil Albert: Diputació Provincial d'Alacant.
- COROMINES VIGNEAUX, Joan (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat). Barcelona: Curial. 9 v.
- (1989). *Lleures i converses d'un filòleg*. 4a ed. Barcelona: Club Editor.
- COT I ARDEVOL, Maite (2008). «Els parlars de Cinctorres i Morella. Descripció i comparació». *Beceroles: Lletres de Llengua i Literatura* [Alcanar: Centre d'Estudis Lingüístics i Literaris de les Comarques Centrals dels Països Catalans], núm. III, p. 117-143.
- CUBELLS BARTOLOMÉ, Olga (2009). *Els parlars de la Ribera d'Ebre*. Tarragona: Diputació de Tarragona. 2 v.
- FORCADELL ESTELLER, Xavier (2011). «El debat relatiu a la creació de la nova comarca del Montsià en la divisió territorial de Catalunya de la II República, com a precedent en la configuració d'un nou ens institucional a les Terres del Sènia. Perspectives de futur des del punt de vista territorial tot fent especial èmfasi al paper d'Alcanar». A: *Actes del III Congrés d'Història d'Alcanar*. Alcanar: Ajuntament d'Alcanar, p. 193-234.
- GARCÍA DE ARAOZ, Federico; GARCÍA DE ARAOZ, Paula (1994). «La ilercavonia». *Centro de Estudios del Maestrado* [Benicarló], núm. 47 i 48: *IV Jornadas de Historia, Arte y Tradiciones del Maestrazgo: Culla (I)*, p. 151-170.
- GIMENO BETÍ, Lluís (1994). *Estudi lingüístic dels parlars de les comarques del nord de Castelló*. Castelló de la Plana: Societat Castellonenca de Cultura.
- (1997). *Atlas lingüístic de la diòcesi de Tortosa*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA = IDESCAT [s. d.]. *Enquesta d'usos lingüístics de la població: 2003-2018* [en línia]. <<https://www.idescat.cat/pub/?id=eulp>> [Consulta: 25 maig 2022].
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1990). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I: Fonètica*. Barcelona: IEC.
- (2007). *Diccionari de la llengua catalana* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. <<https://dlc.iec.cat/>>.
- IZQUIERDO SALOM, M. Teresa (1997). *El parlar de Paüls*. Treball de curs. Universitat Rovira i Virgili. [Treball inèdit]
- (2003). «Els xiquets i xiquetes de Tortosa diuen “nen” i “nena”». A: MARTINES, Vicent (coord.). *Llengua, societat i ensenyament*. Vol. 2. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 347-362.
- LÓPEZ DEL CASTILLO ROSIQUE, Lluís (2000) (cur.). *Gran diccionari 62 de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- MASSIP I BONET, M. Àngels (1989). *Aproximació descriptiva al parlar tortosí*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- NAVARRO GÓMEZ, Pere (1996). *Els parlars de la Terra Alta*. Tarragona: Diputació de Tarragona. 2 v.
- NAVARRO GÓMEZ, Pere; PRADILLA CARDONA, Miquel Àngel (1999). «Qüestions geolingüístiques i sociolingüístiques a l'entorn del tortosí». *Butlletí Interior de la Societat*

- d'Onomàstica* [Uldecona], núm. 79: *Actes del XXIII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica (Uldecona, 25 i 26 d'octubre de 1997)*, p. 61-76.
- PRADILLA CARDONA, Miquel À. (1990). «La nostra parla». A: *Rossell. 750 anys*. Rossell: Grup d'Estudis Rossell 750 Aniversari, p. 159-204.
- (1993). *Variació i canvi lingüístic en curs al català de transició nord-occidental/valencià*. Tesi doctoral. Universitat Rovira i Virgili. [Treball inèdit]
- RECASENS I VIVES, Daniel (1996). *Fonètica descriptiva del català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- VENY CLAR, Joan (1958-1960). «Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes». *Revista de Filología Española*, vol. 42, p. 91-149, i vol. 43, p. 117-202.
- (1982). *Els parlars catalans*. Palma de Mallorca: Moll.
- (1986). *Introducció a la dialectologia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- (1988). «Noves dades sobre la partió català occidental - català oriental». A: RASICO, Philip D.; WITTLIN, Curt J. (coord.). *Actes del Cinquè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Tampa - St. Augustine, 1987)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 11-40.
- (1989). «Catxel, *Cardium edule*, un nou mossarabisme del català». A: HOLTUS, Günter; LÜDI, Georges; METZELTIN, Michael (ed.). *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques: Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, p. 463-475.
- (1991). *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona: Empúries.
- (2003). «Qüestions geolingüístiques a l'entorn de la varietat tortosina». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Llengua i literatura a les comarques de la diòcesi de Tortosa*. Benicarló: Onada. (La Barcel·la; 1), p. 351-380.
- VENY CLAR, Joan; PONS I GRIERA, Lúdia (1932-). *Atles lingüístic del domini català* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. <<https://aldc.espais.iec.cat/>>.